

A pályázati m szövege

JÓZSEF CSÁSZÁR

Tragoedia öt felvonásban

Jelige. Ah sors! lábad alatt a szegény halandó
Olyan mint egy féreg!

Tompa.

Személyek

II. JÓZSEF császár. Előbb gróf Falkenstein név alatt.

KAUNITZ herceg, első minisztere.

LASCY tábornagy.

GHYMES MIKLÓS gróf, magyar főúr.

ROSENBERG gróf }

DALLER báró } udvaroncok.

MEERSTROM báró }

GUARIN, a császár háziiorvosa.

GÜNTHER, a császár magántitkára.

ELSŐ TITKÁR.

MÁSODIK TITKÁR.

SONNENTHAL, kérelmező.

HÓRA, oláh jobbágy, utóbb lázadó főnök.

SZALISZ. Kicsapott katonatiszt, Hóra cimborája.

UDVARMESTER }

KOMORNYIK }

}Szécsy grófnénel.

HAJDÚ }

JUON vén oláh cseléd }

VADÁSZ gróf Falkenstein kíséretében.

FUTÁR.

SZÉCSY ILONA grófné.

THURN grófné.

KHEVENHÜLLER grófné.

ELIZ, a Lascy húga.

VINTERNÉ, kérelmező.

KOMORNA Szécsy grófnénel.

EGY HÖLGY.

Magyar urak, mint követség.

Vendég urak és hölgyek.

Parasztok.

Oláh lázadók.

ELS FELVONÁS

Els jelenés: *Magyarország egyik felső megyéjében.*
(Erdő szél. A háttérben fűri kastély látszik. Oldalt szántóföldek. Munkások. Hajdú, a munkásokra felügyelve, kővön ül s pipázik. – József, mint gróf Falkenstein, vadászruhában j. Vele gróf Rosenberg. Vadász.)

JÓZSEF

Kié vár?

VADÁSZ

A Szécsy grófoké,

Felséges úr.

JÓZSEF

(a hajdú felé célzással intve)

Ügyetlen!

VADÁSZ

Jaj, bocsánat,

Nagyságos úr! – Tán nem hallotta meg –

JÓZSEF

Igaz, hogy annak kisebb gondja is

5 Nagyobb. Mi g ggel ül s pipázgat itt!

Királynak, – mit! Királynál is nagyobbnak

Vélvén magát: hogy egy csoport szegény

Parasztnak parancsol, s hátaikból

Akár szíjat hasíthat! – Nyomorult

10 Nép nyomorultabb re!

(hozzálép)

Földi, hej!

HAJDÚ

(félvállról)

Mi tetszik – ?

ROSENBERG

Állj föl legalább, paraszt!

– Úrral beszélsz.

HAJDÚ

A nagyméltóságú gróf

Az én uram. A német urakat

Nem ismerem.

ROSENBERG

Goromba pór!

JÓZSEF

Ne bánts.

15 S honnan tudod, hogy németek vagyunk?

Nem jól beszélek magyarul?

HAJDÚ

Elég

Jól, én megértem.

JÓZSEF

Mégis, mely okon

Vélsz németeknek?

HAJDÚ

(bajuszát kedvteléssel pödörve)

Hát, csak gondolom.

JÓZSEF

20 Bajuszra népsz, s amért az nincs nekünk,
Németnek állítsz? – Ám elég magyar
F úrt találsz az udvarnál s a honban,
Ki szintoly síma ajku, mint magam.

HAJDÚ

25 Én nem tudom, van-é? De szent igaz,
Hogy síma száj csak németnek való.
A magyar ajka durvább, jó uram.
Bajusz alól másképp esik ki a szó!
Plundrához* illik a bajusztalan száj.
Az én uram, a nagyméltóságú gróf
Bajusszal alszik a ravatalon;
30 Az ifju úr, – ejh, arról ne beszéljünk!
Az én uram: a koporsóban is,
Halva is, csak a nagyméltóságú gróf! *(szemét törli)*

JÓZSEF

35 Gyászravatal –, koporsóról beszélsz
Jó ember és köny t törölsz szemedb l?
Ki a halott?

HAJDÚ

A nagyméltóságú gróf,
Az öreg Szécsy gróf. Tegnap hunyá
Be a szemét. Csak tegnap, – ámde rég
Mondják: be jól járt! – S én is azt hiszem.

JÓZSEF

40 S miért?

HAJDÚ

Ne lássa ezt a rossz világot,
Isten nyugossa! Jobb fekünni most
Az oly magyarnak! Mert a holt szemet húny,
Mire az él nem húnyhat szemet.

JÓZSEF

(magában)

45 Hát Szécsy halva? Nagy magyar, kemény
Nyakú volt, hallom. A végs magyar
Talán! S ha végs volna, úgy amint
Én értem azt: nem bánám! Büszke nép,
De büszkesége nem tart jó irányt,
Magasra tör, mig elfelejti, hogy
50 Nagysága lenn van, önmagában. Így
Nagy is, – kicsiny is. *(Fenn.)*

S Szécsy hát halott?

Hej, hallod-é? Övé volt mind e föld.
S a pórsereg, mely ott szánt?

* Plundra: német, jelentés ócska, rossz ruha. Itt német ruhadarab.

HAJDÚ

Mind? – De még
Száz ennyi! A nagyméltóságú gróf
55 Sok földnek volt ura.

JÓZSEF

Most néki is
Hatlábnyi jut; – elég, hogy eltemessék!
Nagy büszke úr volt, s oly lett, mint a pór.
Az úr s a pór – por volt s porrá leszen.
S ti, míg uratok halva fekszik a
60 Ravatalon, ti szánttok, vettek itt?
Gyászünnepet nem szentel-é a nép
S a föld is, annyi föld urának?

HAJDÚ

Uram, a munka sürg s. Az uraság
Meghalni ráért; a paraszt nem ér rá
65 Pihenni. Jobbágy s marha, egyiránt
Húzzák a jármot víg- vagy gyász- napon.

JÓZSEF

Lám, ez a jó rend, gróf úr! – A világrend!
Melyet, megszokva oly jónak talál
Az úri ember! – S igazán, mi más
70 A nép, a jobbágy: mint barom; melyen
Ha rest, ha fáradt, vagy nem bírja már
A bús igát: segít az ösztöke!
J jön barátom, kísértsük meg egyszer
Nehéz-e az az eke szarva –?

ROSENBERG

De –

JÓZSEF

Ej, semmi de! – Kínában, minden évben
Nagy ünnepnap van egyszer, és a császár,
A menny fia, saját magos kezével
Fogván az ekeszarvát, szánt; ha csak
Egy félborozdát is – de szánt. Van-é
80 Valami tisztessé, mint az ekevas?
Van egy; a munkás verítéke! – J jön. *(indul)*

HAJDÚ

Hová, uram?

JÓZSEF

(kalapját leveszi)

Engedd meg, nemzetes
Hajdú, nekünk: hogy egy borozda hosszant
Az ekeszarvát tartsuk.

HAJDÚ

Ej, nem ért
85 Az úr ahoz!

JÓZSEF

Oly nagy nem lesz a kár,
Hogy meg ne téríthessem. – Fogd!

(József hirtelen el.)
HAJDÚ
(lekapja kalapját)

– Arany!

Miféle úr ez: hogy ilyesmiben
Teljék a kedve s arannyal fizessen?
Úgy látszik több a pénze, mint esze.

ROSENBERG

90 Hallgass, goromba.

HAJDÚ

Már miért? Hiszen

Csak az igazat beszéltem, – hát az úrnak
Nincs kedve egy borozdát szántani
Ily taksa mellett? – Én megengedem,
Akár az egész d l t! – A társa, lám

95 Már a borozda végén jár. Pedig

Jól áll kezében az eke, ugyancsak!

Mer nevetség!

ROSENBERG

Hallgass, vakmer !

Eh! – Nem tudod, ki az!

HAJDÚ

Egy német úr

100 Kinek szántáshoz kedve jött, mivel
Ilyet se látott még soha. Nos aztán?

ROSENBERG

Te! Jaj! –

HAJDÚ

Mi lelte? Kólikája van,

Hogy úgy tipeg s fogát csikarja? Mi?

JÓZSEF

(A színpalak mögül.)

Gróf úr! Kegyedre várok. Nézze csak,
Már második borozdán fordulok.

105 Nem j ?

ROSENBERG

Poros lesz, félek, a cip m.

JÓZSEF

(nevetve)

S t a tenyere is. Igaz! Maradjon. *(El.)*

ROSENBERG

Mit ér meg az ember! Egy hét óta ennyi

Csodás kalandot! Amióta áll

– Vagy forog a világ: ember meg nem ért

110 Ilyesmit! – Végre is terhemre van.

Jó, ízeltíni – mint a kaviárt!

De – rendes étkül! Szörnyőség: – gyalog

Naponta öt-hat órát; – éjszaka

Rossz szalmazsákon hálni, mely zörög

115 S mindenfel l szúr (s hogy tud rajta mégis

Alunni! Meg se fordul reggelig!)
S az ételek: – reggelre tej, belé
Aprítani rozskenyér! Ebédre hús,
120 Bab, kása, néha – pñúj – turóscsusza,
Rántotta; hol, – min t találni; nincs
Egy kis gelée, vagy dessert, semmi crème.
Ki látta ezt? – Hej, Antal, tetszik-é
Néked ez élet?

VADÁSZ

Jaj, gróf úr, ha szólni
Mernék. –

ROSENBERG

Na szólj csak.

VADÁSZ

125 Otthon a kapus
S a kályhaf t sokkal jobban él
Mint most a felsé –

ROSENBERG

Csitt. Ámbár való!

De nagysága így akarja.

HAJDÚ

No –

130 Talán kifáradt már a német úr,
Mert erre tart. Mi az? Jobbágyaim
Csoportosan kísérik! Hé, paraszt!
Munkára vissza! Meglátnám, ki mer
Távozni fogatától.

(József a parasztoktól kísérve j .)

JÓZSEF

Ej, barátom,

135 Ne tiltsd meg ket, hadd kövessenek,
A megszokott dolog nem oly nehéz bár
Nekik, miképp szokatlannak, nekem –
Hadd nyerjenek pár percnyi sz netet.

– Barátim, e kéz gyöngye, feltöré

Az ekeszarva; nektek, boldogok! –

140 Jó s szép a munka, s majd habzó vetés,
Aranykalász, s dús szem mutatja, mit
Dolgoztatok; s az ország s népe áld!

Csak rossz, s rideg szív költi a kenyért

Anélkül: hogy munkátok áldaná,

De áldásban s kenyérben nékem is

145 Lesz egy parányi részem köztetek, most,
S ha majd jöv re szegtek a kenyérb l
Kicsinyeiteknek, mondjátok nekik:
„Tudd meg, fiacskám: e kenyér alá
A császár is segíté szántani!”

MIND

(bámulattal)

150 A császár!

JÓZSEF

Pszt! A szó kimondva van
És meg se bánom. Másnak ismeretlen:
Bajtársaimnak fölfedém magam!
Hajdú, te vedd ez erszényt s oszd ki úgy,
Hogy jusson mindeniknek; amelyik
155 Sokgyermek : hát kettesével is –
Marad bel le néked is; s ha majd
Eszedbe jut, hogy a pálcád alatt
Császár is áll a egykor, jusson az is
Eszedbe: hogy a jobbágy sem barom,
160 És bánj szelíden embertársaiddal –
Fiaim, menjetek, a munka vár.

MIND

Éljen a császár! A mi jó atyánk!

JÓZSEF

Csak menjetek.

MIND

Éljen kegyes atyánk!

(Hajdú, nép, el.)

ROSENBERG

Felség!

JÓZSEF

Hibáztam? Szidjon meg, Rosenberg!
165 De nem bírtam magammal. E szegény
Nép sorsa meghatott. Nekik soká
Vigasztalás lesz rá gondolni, hogy
Munkájokat a császár is megosztá,
Mivel nemes, s dics nek tartja azt,
170 Mi sok szemében megalázza ket,
S barmok sorába helyzi. Az barom,
Ki készb l él, ki munkát nem becsül,
S vagy kényszerítve húz csak bús igát, vagy
Harapja ingyen, mi el tte áll.
175 Szegény, szegény nép! Én vigasztalást
Akartam adni nékik; elhíttetni
Hogy szebb a munka, mint amily sulyos;
Habár hazudtam, ég bocsássa meg!
De csak legyenek valóban, ami most
180 Névvel vagyok csak: császár, – fogadom,
Országainkban nem leend tovább
Barom gyanánt a munkás nép. Szabad
S ember legyen, mint mind a többi nép!
– Err l elég; – gróf Falkenstein vagyok
185 Megint. S most merre tartsunk? – Tudja mit?
Itt a paraszttal dolgozám, de fenn
Egyébre van most a kastélyba' szükség:
Vigaszra; mert a grófi vár ura
Ravatalon van. Nem mennék-e föl,
190 A keresztyéni részvét egy szavát,

Könnyét, ne vinnék gyászravatalához?
Hej, hajdu! –

(Hajdú j.)

A nagyméltóságú gróf
Ravatalánál kik a gyászolók?
Van-e fia, leánya, özvegye?

HAJDÚ

195 Grófnénk, sok éve elhalt; – egy fia
– Az ifjú gróf, – megkövetem, – a császár
Szolgája, májor*. A halott fölött
Csak egy leánya gyászol, a kegyelmes
Ilona grófné.

JÓZSEF

Hallja ezt, Rosenberg!

200 Egy elhagyott lány, kinek senkije,
Vigasztalója nincs, mivel nekünk
Szolgál a bátyja. Vigasztalni t:
Ránk vár a kötelesség. Föl, hamar!
Percet se késünk.

ROSENBERG

(félre)

Szívesen! Talán

205 Vár jobb ebéd, a grófné asztalán.

(Mind el.)

Második jelenés: *Ugyanott.*

(Terem a Szécsy-kastélyban, képek, tükrök stb. gyással bevonva. József, gróf Rosenberg j nek. Hátralátók az udvarmester.)

JÓZSEF

Minden sötét itt és gyászol. A fal is
Fölvette ím lakói bánatát,
S ha nem csalódom, mind valódi bú,
Nem csak csinált gyász. A vén Szécsynek

210 Ez szép sir-irat. – Nos, mit mond Rosenberg,
Mitév k legyünk?

ROSENBERG

Ha szólanom szabad:

Itt nincs is miért maradjunk. Láttuk a
Ravatalon a holtat, gyászoló

Lányát, cselédeit, a száz fáklya-fényt

215 És füstí fátylát, mindent, ami csak
Volt látható. De egy hangot se hallánk,
Mely üdvözölne vagy marasztana.

JÓZSEF

S ez sérti önt? Ah, el zékenyebb
Udvariságra számolt? A valódi

* Májor: német Major, azaz nagy.

220 Bútól ne várjon azt. A ravatalnál
Földig borulva, mély, nehéz imában,
Arcát a gyászfödött lépcsőre nyomva:
Látá a hölgyet? – A holt lánya az,
A vár úrnéje most. Azt várja ön,
225 Hogy fölugorják apja teste mellől
S vidám mosollyal, mint jó házi nőt
Illik: siessen üdvözölni önt?

ROSENBERG

Óh, mentsen ég! Ellenkezéleg, azt
Mondom, ne is zavarjuk bánatát!
230 Menjünk tovább egy házzal!

JÓZSEF

Látta-é

Mily lábhegyen simúltam én is át
A termen, és egy szót sem engedek
Se másnak, se magamnak, – nehogy e
Keservest fölriasszam, aki mint
235 Viharban eltépett felhő-darab,
Leejtve, buba mártva lenni látszék.
Ki akarná zavarni t? – Ki merné?
Fájdalma szent. – De várjuk el, ha majd
Könnyázott néma arcát fölemeli,
240 S a reszketéjé és a mély érzelmé szem
Vigasztalást kér – (szót se szólva bár –)
Legyünk közel. – A szenvedés, alatt
A föld porában s fent a csarnokokban
Csak szenvedés, a fájdalom sehol
245 Meg nem tagadja szent jogát. Mi boldog:
Vigaszt ki adhat, s nem kell kérnie!
Talán ma e szerencse vár reánk,
Tehát maradjunk.

(Rosenberg némán meghajol.)

Udvarmester úr!

UDVARMESTER

Tessék.

JÓZSEF

Hívatlan, ám nem szívtelen
250 Vendégekül jövünk e gyász lakába,
Az ifjú gróf baráti, kik vele
Szolgáltuk a császárt. – Mivel pedig
Távol van, s nem ejthet egy könyvet
Hunyt atyja felett: helyette hát legyen
255 Szabad nekünk megtenni, amit ,
Ha itt lehetne, tenne, gyászoló
Testvére lelkét, nyájas részvétel
Szelíd szavával, mint hűs esti szél
Bágyadt virágot, fölfrisíteni. –
260 Nyisson nekünk egy egyszeri szobát,
S ha majd a grófné, végezvén imáit,

Otthagyja gyásza helyét: ön be fog
Jelenteni nála minket –

UDVARMESTER

De, uraim –

JÓZSEF

Gróf Falkenstein az én nevem,
265 S gróf Rosenberg, barátomé.

UDVARMESTER

Elég;

Ha nem borult voln' ily gyász napja ránk,
Örülne házunk és az uraság,
Nagyságtok érkezésén. Egy kevés
Türelmet esdek – míg rendelkezem.

(Udvarmester el.)

ROSENBERG

270 Felség, bocsánat, – kellemetlenül
Szorong szívem. Nem vendégnek való
Hely most e gyászlak. Felsőgedre is
– Ugyan gondolja meg – mi kényelem
Vár itt? –

JÓZSEF

Ugyan, Rosenberg, mit beszél

275 Örökké kényelemr l? – Hát mikor
Sziklák között, erd n lepett az éj?
S éjfélre villám s zápor szakadt?
Volt ott külön szobánk? Jó vacsora?
Vagy pelyhes ágy? S emlékszik, mégis én
280 Mily jól aludtam! – Ön követel bb,
De megbocsátom – nem volt katona.

ROSENBERG

S felséged az? A császár! – Bár egész
Utunk mi más: mint feledése annak
Hogy felséged a császár –?

JÓZSEF

(hívvel)

S nem vagyok!

285 Nem, nem, Rosenberg, császár nem vagyok!
Anyám a császár. Óh, volnék csak az:
Nem volna így sok! Ám a bécsi Burgban
Mindenki jobban császár, mint magam.
Kaunitz: – az! Anyámnak gyóntatója,
290 Komorna, udvarmester, — mind lehet
Császár, nem én!

ROSENBERG

Felség! Igaztalan

Szavak, miket hevében ejt.

JÓZSEF

Hevemben?

Nem, istenemre! Százszor gondolám,
S meggondolám, s meghánytam és vetettem!

295 Úgy van! – De jól van! A császár: anyám,
 És annak adhat befolyást, kinek
 Akarja, az se kérdés: fáj-e vagy
 Nem fáj, fiának, hogy csak másnak ad!
 De miről is beszéltünk? Úgy, igen!
 300 Ön nem katona, én meg az vagyok:
 Az anyám katonája! No, de jó –
 A legjobb értelemben! A sereg s az
 Egész hadügy van bízva rám. S minél
 Magosb a tisztünk: annál hasznosabb
 305 Ismerni mindazt, mit a legutolsó
 Közember ismer. – Csöndesen! Ki jött a
 Csarnok felől? – Ah, e dicsőséges alak,
 A földig érő gyászban, fátyolos
 Szépsége fődve naptól és szemektől:
 310 Kit látni vágyok, s nem tudom, miért,
 Csodás szorongás-fogva rettegek:
 Ilona grófné lesz kétség kívül!
 Megrövidítem útját. *(elébe siet)*
(Ilona teljes gyászban, fátyolozott arccal j.)
 Drága grófné,
 Bocsássa meg két idegennek, e
 315 Tolakodást. A bú nem zárja ki
 A szív kegyelmét, s tölgyíti még
 A ridegebb keblet is; – bánata
 Tegye mihozzánk kegyesbbé szívét.
 Testvére helyett, ki távol jár, jövünk
 320 Osztozni szíve s háza bánatán. –
 ILONA
(magában)
 Óh, jaj nekem: a császár! – Mit tegyek?
 Mit mondjak? – Óh – de bátorság, szívem,
 Hisz nem ismer...
 JÓZSEF
 Grófné, gyásza szent,
 Nem háborítjuk azt. Fogadja csak
 325 Részvét szavunkat.
 ILONA
 Gróf úr, mert ha nem
 Csalódom, így jelenték, grófokul
 Vendégimmet: – köszönöm, részvev
 Szavát.
 JÓZSEF
(magában)
 Mi hang? Hallottam valahol?
 Ez a szeráfok hangja! – Vagy azé
 330 Kit évek óta hasztalan kerestem!
(fenn) Grófné, valami súgja úgy nekem, hogy
 A szellemeknek országába' sokszor
 Az idegen is ismer s. Talán

- (Óh, mert ki tudja sorsának titkait?)
 335 Ily ismer sre lelhettünk mi is
 Egymásban.
 ILONA
(hidegen)
 Gróf, atyám ravatala
 Nem az a hely: hol elfogult szívem
 Talányokat kívánna h velyezni.
 JÓZSEF
(félre)
 Ez ! Mi rejtély! Erről ismerek rá!
 340 *(fenn)*Grófné, de mégis ismer s legyen
 Vagy ismeretlen, arcunk és nevünk:
 E bánat által szentelt helyre kérem,
 Engedje látnom: – nincsen-é harag
 Szelíd szemében ellenünk?
 ILONA
(küzdelem után)
 Legyen!
(fölfedi arcát)
 345 S most, gróf ur, isten önnel. – Várlakom
 Az önöké. – Engedjék eltemetnem
 Szegény atyámat! *(sietve el)*
 JÓZSEF
 az! Óh, egek,
 Mi szép! – Vakon születni, – és e kép
 Fényére nyerni szemvilágot: – óh,
 350 Mily üdv!
 ROSENBERG
 Egy szót sem értek az egész
 Találkozásból.
 JÓZSEF
 Hallgasson reám,
 Különben attól félek, a szívem
 Reped meg. Ön nem érti? Óh, szegény,
 Szegény Rosenberg! Azt csak érti tán,
 355 Hogy Szécsy grófn bájoló! A föld,
 Az ég teremt-e szebbet? Ezt ön is
 Megérti úgye? De hogy József, ezt
 Rideg szívével érezhesse és
 Ledobja róla jégkérget: úgy-é
 360 Ezt már nem érti?
 ROSENBERG
 Felség, igazán
 Megszoktuk önt a n i báj el tt
 Hidegen állva látni. Egy szobor
 A Belvedérben*, egy képzelt alak
 A hitregékb l – önnek annyi, mint

* Belvedérben: helyesen Belvedere. Bécs barokk stílusú palotái a Felső és Alsó B., melyekben múzeumok és m gy jtemények találhatóak ma is. Az olasz szó magaslaton épült palotát, kilátót jelent.

365 A legüdébb való.
 JÓZSEF
 Mindig, csak itt nem!
 Szokott hideg valóm, fődél csupán
 A lángra, mit régen rejtve tartok. Egy, –
 Egy szikra csak, de oly szemb l, min
 Imént lövellt ránk: s lángban áll szívem.

370 De ily szem egy van, az egész világ
 Azon kívül rideg s világtalan.
 Hallgassa meg, Rosenberg. –Tudja meg:
 Hogy harmadéve Rómában valánk
 (Kiséretemhez tartozott ön is)

375 Mid n a város talpon állt s nyitott
 Kocsim begördült, ember emberen,
 Utcán s a háztet kön, ablakok,
 Megannyi ráma, legszebb képek által
 Betöltve –, merre nézni: sem tudám!

380 Egyszerre át a légen, jó magos
 Pontról hajítva, egy bokréta, épp
 Ölembe hullott –
 ROSENBERG
 Emlékszem, s egész
 Hajtóvadászat állt három napig:
 Ki dobhatá?
 JÓZSEF
 Én láttam –
 ROSENBERG
 És mir l

385 Tudhatta meg felséged, hogy melyik
 Volt, akit l jött, annyi sok közül?
 JÓZSEF
 Hogy’ tudni meg, melyik fa vagy bokor
 Hullat virágot? Gyöngé ága is
 Utána hajlik, megrázkódva, mintha

390 Sajnáláná. – Fölnéztem hirtelen,
 S látám a legszebb rózsát t, amely
 Ölembe hullatá virágit. Ah,
 Legszebb virága ajkán ége – s azt
 Nem adta! – Este ünnepély, ezer

395 Szépség, megannyi Vénusz és Junó,
 Párisz* közöttük bambán áll vala –
 De egy sem volt!
 ROSENBERG
 Jaj, ki tudja, tán
 Nem tartozott a haute-crème** közé!
 JÓZSEF (*megvet leg*)
 Igaz, ki tudja! Mégis hallja csak:

* Vénusz, Junó, Párisz: a híres görög mitológiai „szépségverseny” résztvevőinek latin megfelelői. Görög neveken Aphrodité, Héra és az itt nem említett Pallasz Athéné közül kellett választani Párisznak.

** Haute-crème (ejtsd: ot krem): francia, jelentése a társaság színe-java, a „felsőtízezer”.

400 Éjfél felé, fáradtan, bosszusan
Hevertem egy pamlagra. Jobb kezem
A rózsacsokrot, akaratlanul
– Kibontva rejtekéb l – emelé
Ajkamhoz. És jó, hogy szemem el tt
405 Volt. Hallja csak, Rosenberg, egy setét
Álarcos állt el ttem. Egyszer
Ruhája, mint a fecske, fekete.
Csak kis keze fehérlett s abban, ah,
Az én virágom társa: éppen az,
410 Ha magamét nem látom: azt hívém
Hogy elrabolta. Felszökém. Kezét
Mohón fogám meg. Lágyan engedett.
„Ki vagy?” kiáltám, esdve, „Mért kívánsz
Ismerni?”, kérdé. – „Még kérdezheted?
415 Mikor szeretlek.” – „Engem? Óh, szeresd
Hazámat egykor!” – Édes hangja mint
Ezüstharang csendült fülembé, és
A második bokkrétát hullatá
Ölembé. Csókjaimmal halmozám,
420 De észre sem vevém, hogy érte – a
Kezét szalasztom el. Tündér gyanánt,
Álom gyanánt t nék el. Hasztalan
Futék be minden termet. sehol.
S azóta is sehol, sehol — maig!
425 De én megértem a virág szavát,
Színét. Magyar leány vala. Zöld levél
Fogá körül a rózsát, mely piros
S fehér volt. Magyarország színei.
És magyarul szólt is: „Óh, szeresd
430 Egykor hazámat!” Égi hang! Min t
Álomban hall a lélek. Azt hívém
Három nagy évig: álom volt csupán
A lény, a hang... Ma megtudám: való.
volt, a Szécsy lánya – Ilona.

ROSENBERG

435 Felséged, e dologból eddig azt,
Mi a magyar szót s színt illette volt,
Nem emlité; pedig talán e nyom
Vezette volna kereséseinket
Célhoz.

JÓZSEF

Való; azokról hallgaték.
440 Volt rá okom, körünkben a magyar
Név, szó, színek, nyelv oly baljóslatú,
Hogy jobbra véltem azt titkolni. Most
Ör lők is, hogy hallgaték. Magam
Találtam így fel, akit úgy – talán más
445 Lelt volna meg. Az t sérté vala,
Rend ri vizsgaságnak vélheté. –

S hogy én, hevemben azt feledhetém!
ROSENBERG
S felséged örvend most, hogy fölledé
A római titok hölgyét?
JÓZSEF
Igen.

450 S ezt ön csodálja? –
ROSENBERG
És azon, hogy egy
Magyar leányban lelte föl: örül?
JÓZSEF
Eh! Kérde-é a szív a nemzetet,
Fajt, nyelvet?
ROSENBERG
A felséged szíve tán
Nem kérdené. A felséged magos
455 Elméje tán fölülemelkedett
Minden különbség-, s régi válfalon,
Mi ember és ember közt, Babel óta
Magoslik, ámbar felséged se lesz
Elég er s, mindazt avult romok
460 Gyanánt halomba döntögetni és
Por-törmelékén, diadalmasan
Hatolva át, trónjáról az utolsó
Jobbágnak adni jóltev kezét –
JÓZSEF
Ej, ön próféta is? Ki hitte volna!
465 No majd, no majd elválík! És ha nem, –
Hová jut azzal? –
ROSENBERG
Én megfordítom:
S ha úgy lehetne is, – ha minden
Túl tudja tenni felséged magát:
Azt véli: e magyar lány is úgy?
470 Ez is feledni fogja: hogy magyar?
Nem jút eszébe: mit is monda csak,
Rómában: „Óh, szeresd hazámat.” – Ezt
Feledheti felséged, soha
Nem fogja elfeledni.
JÓZSEF
Én sem, óh,

475 Én sem! – Én ne szeretném a magyart?
E szép országot, si koronánk
Gyémántkövét? E zöld bérc, völgy, halom
Dics smaragdját? Annyi drága vér
Piros rubinját? – E nagy nemzetet,
480 Mely önmagának töredéke még csak
S így is nagyobb egy f vel a többinél!
Melyet egészszé tenni, legjavát
Mi most a porba van ledobva, új

485 Életre szülni hivatásom? – Én,
 Én ne szeretném a magyart! Igen,
 Szeretem és nagy- s boldoggá teendem:
 Csak legyek én a császár!
 (künn trombitaszó)
 – Ha! Mi az?
 Szivem dobog. Valami vár reám.
 ROSENBERG
 490 Gyorsposta érkezik. Tajtékba vert
 Lováról most szökik le.
 JÓZSEF
 Nem tudom
 Mi ér? Anyámtól, úgy sejtem, nehéz
 Hír érkezik. Hamar! Elébe.
 ROSENBERG
 Már
 Itt j az udvarmester.
 (Udvarmester j .)
 UDVARMESTER
 Gróf urak,
 495 E gyorsfutár e percben érkezik
 S gróf Falkensteinnak —
 (Futár belép, kezében levél.)
 JÓZSEF
 (türelmetlenül)
 Add hamar fiú!
 Jó-é, rossz-é?
 FUTÁR
 Felséges úr –
 JÓZSEF
 Csak add!
 (Elveszi s félrevonul. Nagy megindulással olvassa.)
 ROSENBERG
 Te, szólj! Mi történt?
 FUTÁR
 Óh, nagyságos úr!
 ROSENBERG
 Ne szólj! Szemedből olvasom! Dics
 Császár-anyánk –
 FUTÁR
 Meghalt! A Mária
 500 Terézia!
 ROSENBERG
 De hogy történt?
 FUTÁR
 Szegény
 Régóta már alélt. De titkolá,
 Nagy szívvel hordta kínjait. Sokára
 Vették reá, hogy orvosságot is
 Vegyen. Hiába! Nem segíthetett

- 505 Csupán a jó isten. Mondják igen
Buzgón ohajtá, kérve a halált,
S mindig a meghalt felséges Ferenc
Császárt, a férjét emlegette.
ROSENBERG
Csitt.
- JÓZSEF
- Meghalt,– Rosenberg –, nem az én anyám,
510 De harmincmilliónak anyja halt meg!
Volt-é sziv oly nagy, mint övé vala:
Egész világ szerelme fért belé!
Akarat oly erős, – önnön magát
A szívbe tört keserv nyilával is
- 515 Meggyezni képes! Asszony, oly nemes –
És férfi, oly dicső! Soha, soha!
S most én e ponton, (melyre bönösen
Oly vágyva vártam türelmetlenül) –
Látván az ert, amely helyén maradt,
- 520 Reszketve állok. Óh, csak még ne, még
Egy darabig ne! – Késő. Jer, Rosenberg
Nem késhetünk. Egy könnyet még anyám
Emlékinek! — S aztán császár vagyok.
Annak kell lennem! – Udvarmester úr,
- 525 Jelentse asszonyának, részvev
Szavunkat. Apját siratja, én
Anyámat. Ím ezért nem adhatá
Meg az utolsó tisztességet a
Gróf Szécsy Péter tetemének – a
- 530 Császár! *(Sietve el. Rosenberg; futár utána.)*
UDVARMESTER
A császár!

(A függöny legördül.)

MÁSODIK FELVONÁS

Els jelenés: *Bécs. A császári várakban.*

(Egyszer en bútorozott terem, a császár kabinetje mellett. A háttérben hosszú asztal írományokkal rakva. Oldalt egyszer íróámla, a császár számára. Mindössze három szék: kett az íróasztal mellett, egy a kandalló el tt. – Az íróasztalnál Günther dolgozik, – Lascy tábornagy, Rosenberg gróf j nek.)

LASCY

Elfogadó nap van ma?

ROSENBERG

Az, kedd. Nem látta ön, a Controlorgangon* már gyülekeznek az emberek. Azok nagyobb része vigasztalanul fog haza menni.

LASCY

- 5 Igen, ha nagyobb részük igaztalan dolgot kér. Józsefnél az igaztalan mindég vigasztalan. Az a sok nyugdíjas, pótdíjas és kegyelemdíjas, kikkel felsége, az anyacsászárné, kegyes szíve jóvoltában elárasztá az államot, s megterhelé a kincstárt,
- 10 hogy szinte nyögött bele – az most, napról napra mind a Controlorgang fekete kövezetét koptatja. Az a k nem oly hideg s megindíthatlan irántuk, mint a császár szíve.

ROSENBERG

Ki különben oly érzékeny –

LASCY

- 15 Ahol helye van. A vén katonához, aki rossbachi vagy collini sebét mutatja, pecsétes ajánlólevelek helyett, vagy a hatgyermek özvegyhez, kinek férje az állam szolgálatában halt meg, falat kenyér nélkül hagyva családját. – Hát nem irgalom-é a „türelem”
- 20 azok iránt, kik kétszáz évig folyvást üldöztettek, a szegény protestánsok iránt? Nem irgalom-é a jobbágy szabad költözködése, bár a földesúr jog-sérelmével, no, de arról ne szóljunk! – S t, nem irgalmas-é a császár még a f ben járó b nösökhez is,
- 25 kiknek nyakáról levette a bárd és kötél félelmét? Mi? – Irgalmas a császár, óh, nagyon is irgalmas és jószív ott, ahol kell. – De ezekhez! Jól teszi, ha irgalmatlan!

ROSENBERG

Hát a tisztelet, anyja emléke iránt?

LASCY

- 30 Abban álljon, hogy kincstárát léh t k zsebébe ürítse?

ROSENBERG

De annyi embert egyszerre megfosztani élvezett javadalmától? Mégis nagy dolog.

* Controlorgang: német szó, jelentése ellen rz folyosó. Itt az audienciára várakozók gyülekez helye.

LASCY

35 Menjen, menjen, gróf úr. Ön is azok vissz-
hangja, kik az én Józsefemmel elégedetlenek, s
mert ket nem kíméli – semmi tette nincs
ínyökre.

ROSENBERG

De kérem –

LASCY

40 Ismerem! Ezek: a megdíjtalánított mindenféle
díjasok, akikről szóltunk, ezek a tisztelendő atyák
és nénék, kik fölött ég a klostrom, ezek a
szintoly tisztelendő tintafalók, kik azt keserülik,
45 hogy nincs mit cenzurálniok, ezek a nagy
méltóságú és kegyelmes grófok és hercegek,
kik oly irtóztató fáradtságosan henye cerimónia-
napjaikat sajnálják. Ezek a – pokkollba velök!

GÜNTHER

*(ki a bejöttéket eddig észre sem látszott venni,
a nagy kiáltásra felüti a fejét)*

Á! Atyám! – El nem tudtam gondolni, ki mer
ilyent kiáltani a császár el szobájában?

LASCY

Ki mer? Hát Lascy tábornagy mer, aki a
hangos vezényszóhoz van szokva.

GÜNTHER

50 Igaz, atyám! Önnek több szabad, mint másnak.

LASCY

Több szabad? Meghiszem azt. Szabadjon is. –
Mert különben, míg hát megett mindenki suttog,
ki mondaná meg szemébe a császárnak, mikor
oly igen nagyot hibázik, mint –

ROSENBERG

55 Hogyan? Tábornagy úr! Ön is talál hibát a császár
tetteiben?

LASCY

Ha talállok-é? Persze hogy talállok.

ROSENBERG

S ugyan mit?

LASCY

60 Azt a császár el tt fogom megmondani. –
Hát mögött senkit sem szeretek bántani.

ROSENBERG

Csak azokat a tisztelendő –

LASCY

Az más. Legkevésbé pedig az én Józsefemet, aki
megérdemli t lem, meg is várja t lem, hogy
zsákbamacsát ne áruljak. Nos, Günther?

65 Te, látom, mindig dolgozol.

GÜNTHER

Dolog van elég, hál' istennek.

LASCY

Erzsike ugyan nem bánna, ha kevesebb volna is.
Mi? Hehehe!

GÜNTHER

70 Igaz, néhány nap óta estéim sem voltak szabadok,
alig –

LASCY

De ez remélem nem csak kifogás? Remélem, nem
másfelé –

GÜNTHER

Ah, atyám! Mit gondol, az istenért? –

LASCY

75 No, ne is. Ezer ágyú! Azt a leányt, Günther, azt a
leányt megbecsüld! Mert, ha valamit tapasztalnék –

GÜNTHER

Óh, atyám, mily gyanú!

LASCY

80 No, fiam, nem gyanú, nem gyanú. Csak jó tanács, az
pedig mindég ráfér a fiatalságra. – Én is voltam fiatal,
azért, hogy most öreg vagyok és – podagrás*! No,
semmi, nem gondolok én rólad semmi rosszat.

Mikor j ki a császár? Benn van?

GÜNTHER

85 Már rég itt kellene lennie, de kilovagolt, korán kelt
föl és igen kedvetlennek látszott. De talán haza is
jött már. Mintha szobájában járását hallanám.
Hihet leg a hátulsó lépcs n jött fel.

ROSENBERG

Hátulsó lépcs n, – a császár!

GÜNTHER

Úgy szokott pedig.

ROSENBERG

Ah! Aki csak néhány év el tt látta – be nem
ismerne most a jó bécsi Burgra!

(József j .)

JÓZSEF

90 Álmatlan éjem volt, rosszul vagyok
A reggeli lég fuvalma nem sokat
Használt szegény fejemnek. Eh, se baj.
– Te vagy, Rosenberg? – Lascy, jó napot!

95 No, hát mi újság? – Günther, jó fiú
Te dolgozol? Csak írd helyettem is, ma,
Nem jól aludtam. Nincs helyén fejem.
Bágyadt vagyok ma.

ROSENBERG

Felséged magát

Egészen elcsigázza.

JÓZSEF

Már mivel?

* Görög-latin eredetű szó, köszvényes lábú.

100 A sok dologgal? Óh, bizony, nem érünk,
Mint hajdanában, könnyen élni, rá!
Mikor vidáman, ágrol ágra, mint
Fütyös madár, szökelltünk! Jut eszedbe,
Mi boldogok valánk! Azaz, te nem,
Te zsémbel dtél akkor is, neked
105 Friss hegyi lég, s a h s forrás vize
Nem volt inyedre. Most meg a szoba,
S a porlepett akták nem tetszenek?
Csak tessenek, titkos tanácsos úr!
Te, Lascy, más vagy! Hányszor háltam egy
110 Köpönyegen veled, egy takaró
Alatt! Te vagy csak az én emberem
Te soh'se zúgolódtál. Neked a-
Mit József tett: mind jó volt. Ugy-é?
Csak jöj segítségemre most is! E
115 Töméntelen gáncs, a kartács s golyó
Vad záporánál s r bben fütyöl
Fülem körül. Zúg a fejem belé!
Te védj, te ments!

LASCY

Felséged, én bizony most
Se védhetem, se menthetem. Nekem
120 Magamnak is van panaszom.

JÓZSEF

Neked?

No, azt szeretném! Hadd hallom hamar.

LASCY

Nem oly rövid az. Nem is oly kevés
Szóból telik ki. Aztán tudja jól
Felséged, én csak katonás modorban
125 Tudok beszélni, a politika
S az udvaronc-finesse *, nem kenyerem.

JÓZSEF

Tudom, tudom, mi a te kenyered:
Mindég a prófunt! Jó öreg, ne bánd.
Beszélj, s csak úgy, mint a táborban. Ej,
130 Ha most volnék katonád: ugyan
Mit mondanál? Hadd hallom a vezényszót.

LASCY

Azt mondanám, felség: „Halt! ** Lábhoz a
Fegyvert! Pihenj!”

JÓZSEF

S miért?

LASCY

S miért e hév?

135 Én kérdezem: mért e mohó sietség,
Egy messzi cél felé? Egy éve sincs

* Finesse: francia, ejtsd: finesz. Jelentése: finomság, finom árnyalat.

** Halt! – német vezényszó. Állj!

Felség, hogy ön a császár: s nézze, mint
 Áll fenekest l minden, ég felé!
 Az állam épületje össze lesz
 Maholnap ontva; k nem áll kövön,
 140 Mindenfelé rom.
 JÓZSEF
 Mert építkezem.
 LASCY
 Az okos épít széthordja, szép
 Lassan, ha mit leszéd: válik talán
 Használható is; tiszta helyre is van
 Szüksége, hol jöhet, mehet s szabad
 145 Mozgása van kezének; József, így
 Nem építünk, csak rombolunk.
 JÓZSEF
 S te, Lascy,
 Te vén roham-h s szólasz így? Ki máskor
 „Szuronyt szegezsz!” kiáltád és ezer
 Ágyúra, hajrá, szembeugratál!
 150 Te?
 LASCY
 Én, s csak éppen én is szólhatok,
 Mert más, ha szólna, – teljes életét
 Ki pennarágva tölté, – jól tudom,
 A neve gyáva volna. Lascynak
 Azt nem mondhatja senki. Aki t
 155 Hochkirch alatt is látta: legkevésbé!
 JÓZSEF
 Az úgy igaz. No hát?
 LASCY
 Én mondom azt:
 Mért e mohó sietség? Minden ót
 Egyszerre mért rombolni szét? Tüzet
 Mért szítani minden oldalon? Magunkra
 160 Uszítani minden érdeket, s akár
 Szent volt, akár nem, feltaszítani? Mért?
 Mindjó talán felséged célja (bár
 Én nem tudom, de annyi újítás közt
 Selejtes is lehet): de sorban, és
 165 Nem rögtönözve, jó uram! El bb
 Vetés, az is módjával, jó id t
 Várván reá; aztán napfény, es ,
 – Meg türelem! – s még úgy az aratás!
 Felséged erre nem gondol, mohón
 170 S mindent akar!
 JÓZSEF
 De édes Lascy, nézd
 Már negyvenéves a te Józsefed –
 S ki tudja, éri-é az ötvenet?

LASCY

Ah, ah! Haszontalanság –

JÓZSEF

Az, talán,

- S talán nem az? – S ugyébár: t relem!
175 Nem t rtem én tizenhat éven át,
Apám halála óta? Név szerént
Császár, valóban pusztá báb! Ezer
Eszmét l ég f vel, terveim
B sz táborával! T zkatlan, melyet
180 Lefojtanak, – a vasfedél alatt, nem
Zubogna jobban, mint agyam s szívem, –
Egy éjen át-é? Nem! Tizenhat évig!
Akarva tenni mindent – s nem tehetve
Semmit! S mikor föl pattan a zsilip,
185 Ti rá akartok parancsolni, hogy
Ne zúgjon az ár!

LASCY

De csak ne menjen a

- Sziklának! Ott porrá török, s fehér
Szikrákba párolog fel. Istenem, –
Tegyen felséged! Hívatása szent,
190 Dics , magos! De várjon rá id t,
Szép sorba!

JÓZSEF

Mondtam, várni nincs id m.

- Aratni akarok, nem vetni csak!
S a palotában, melyet építék
Még lakni is kívánok. Nézd, van-é
195 Európában ország, szebb, a mi
Ausztriánknál! Harminc millió!
Dús föld ! Gazdag! Múltja nagy, dics ! –
Habsburg Rudolfot a történelem
Örökre fogja emlegetni. Nézd
200 Mégis hová maradtunk! A világ
Rohanva megy, de minket fogva tart
A régi jó setéség! Nemzetek
Riadva kelnek, s mint egy férfi, állnak
A vész csatáin; minket annyi kis
205 Darabra szaggat, ahányan vagyunk,
Minden vihar; szomszéd nem érti a
Szomszédot; ellenségnek nézi és
Egymásra tör; német, magyar, cseh, tót,
Horvát, olasz, szerb – úgy vagyok velök,
210 Mint a tömérdek gyermek apa,
Már nevöket se tudja, – annyi van!
Nem Lascy, itt fontolni sincs id –
Annál kevésbé várni!

LASCY

Tudja-é

215 Felséged azt: hogy akikért magát
 Eképp emészti, ellenségi mind?
 Kik lesve várják, hol botol, bukik!
 JÓZSEF
 Kik ellenségeim? Egyig ismerem;
 Azok: a vakság baglyai; kik egy
 Sugárra már visítnak; és azok:
 220 Az érdekek hernyói, kik mohón
 Falják a zöld levélt, míg benne tart,
 S ha nincs, rakásra hullanak, még el bb
 Irtóztató görcsökbe vonva rútt
 Testök gyűrít! Azok az ószer ség
 225 Nehéz elefántjai, kik csak egy helyen
 Tudnak taposni – és elbukva ott
 Soha föl se kelnek... Ezek ellenim?
 LASCY
 Ne volna más bár! Ezek is – s bizony
 Méltán! A császár nem kiméli – és
 230 Ne is kimélje ket, jól teszi!
 JÓZSEF
 Mi hát a baj?
 LASCY
 Mi? Az, hogy nem csak k
 Felséged ellenségi. Nem csupán
 Rossz kelevény az állam teste; nem!
 Van ép tag is; s felséged arra is
 235 Irtó vasat fen. A sok dudva közt
 A cédrus is led ljön? Vesszen el
 Száz visszaélés; rendén van; de a
 Szent jog maradjon! Felséged pedig
 Mi nagy tervébe bé nem illik, azt
 240 Jog, nem jog, eltiporja. Példa rá: –
 JÓZSEF
 Tudom – ne mondd! A magyar korona.
 LASCY
 Az is. De máson kezdem. Ami nem
 Felségedé: a földesúr jogát
 Jobbágya testén, telkén: – elvevé! –
 JÓZSEF
 245 S te véded a rabszolgaságot?
 LASCY
 Én nem;
 De védem a tulajdon szent jogát!
 S akartam volna, hogy magunk, ha kell
 Mondjunk le róla, és ne más vegye el, –
 Mit nem adott; mert bár nekem a felség
 250 Adá, idegennek; hány van, aki azt
 El bb bírát, mint seid a trónt,
 Felséges úr!

JÓZSEF

S hát még a korona!
Hibám, úgy-é? E régi kalpagot
Hogy nem tevém fejemre?

LASCY

Semmi gúnyt,
255 Felség! Királynak lenni szép dolog.
S oly koronát, mit István óta nagy,
Nemes fejek viseltek, bírni még
Felséged is büszkén örülhet.

JÓZSEF

Ej,
Mióta lettél ily er s magyar?

LASCY

260 Ott voltam, apród-siheder, mikor
Pozsonyba, negyvenegyben*, a magyar
A „moriamurt” zúgta. Ott valék
Minden csatában. És ha tisztelem:
– Ne is csodálja, Felség! – a magyart.

JÓZSEF

265 Másnak nem is felelnék: Lascy, – te
Érdemlesz egy szót. Elhatározám
Széttörni, s aztán összeönteni
Országaim! S ez elhatározás
Er sb magamnál; mindennél, mi azt
270 Gátolni kelhet. Szétes tömeg
Császára lenni nem kívánok; egy
– Vagy semmi lesz Ausztriám! Ha bérc áll
Utamba: légbe hányom; nincs id m
Azt megkerülni. Népeim talán
275 Megértik egykor, hogy javokra volt
Mind, mit tevék. – Megértik, hogy dics
Jöv t teremték, néma múltjokat
Áldozva csak s avult jogcímek árán
A nagysághoz veszek jogot nekik.
280 Ha meg: poromban is megáldanak.
Ha nem: silány s sz kkeblü érdekök
T lem hiába vár, – s nem érdemel
Kiméltetést. Elég. Nem akarok
E tárgyra visszatérni. – Ah, ma kedd,
285 S tiz óra, Günther, kérlek, nyisd ki már
A csarnok ajtaját. Jöhetnek a
Kérelmez k.

(Günther a háttéri ajtóhoz megy, s azt kinyitja, kérelmez k nagy tömege látszik.)

Maradhatok csak itt,

Te, Lascy, ülj le. Egy székem van, az
Szolgálatodra áll. Öreg legény

* Lascy, néhány évvel id sbnek van, történeti koránál véve. 1735-ben született, s így Józsefnél csak hat évvel volt korosb. – A színész id sbnek ábrázolhatja. –

- 290 Mit állna órahosszat? – Ülj le csak.
(Lascy vonakodás után leül a kandalló el tti székre. Rosenberg mellette áll. József a nyitott ajtó felé megy, melyen éppen Sonnenthal j . Kezében kérelemlevél. Mélyen meghajítja magát. A császár elveszi a kérelevélt, s az aláírást megnézi.)
 Sonnenthal? Bányügyi referens?
 Nos, mit kíván?
 SONNENTHAL
 Felség, a legnagyobb
 Méltatlanság esett személyemen.
 JÓZSEF
 Az istenért –?
 SONNENTHAL
 Elmozdítottam és
- 295 Megtudható ok nélkül.
 JÓZSEF
 Várjon ön.
(Az asztalhoz megy s egy nagy könyvet fölüt.)
 Sonnenthal. Itt van. Képtelen, mer
 Tudatlan –
 SONNENTHAL
 Óh, felséges úr –
 JÓZSEF
 Soha
 Egy bányahelytt se volt –
 SONNENTHAL
(zavarral)
 Igaz.
 JÓZSEF
 Nem is
 Végezte iskoláit. Nem tanult
- 300 Bölcsészetet – no, az nem volna baj! –
 Se szám-, se természettant. – Már a baj!
(A könyvet becsapja s Sonnenthal elébe áll.)
 S való-e?
 SONNENTHAL
 Felség, nem tagadhatom –
 JÓZSEF
 S személyeden méltatlanság esett?
 Nem volt-e méltatlanság: annyi évig
- 305 Bért húznod, azt nem érdemelve? – Menj.
 SONNENTHAL
 Felséges úr, felséges anyja –
 JÓZSEF
 Jó volt, nyugodjék! – Én igaz vagyok.
 Mehetsz.
(Sonnenthal, zavarodtan el. Vinterné j .)
 Ki j ? – Mi tetszik, asszonyom?
 VINTERNÉ
 Kegyelmes úr, felséges úr, dics

- 310 Császár, kegyelmét térdemen –
 JÓZSEF
 Ne, ne –
 Keljen föl, asszonyom, s csak röviden.
 VINTERNÉ
 Felség, a férjem, már csak néhai
 Vinter tanácsos úr, felségedet
 Tizenhat évig h n szolgálta és
 315 Halála által, ah, segélytelen
 Hagyá családját.
 JÓZSEF
 Úgy? – Hány gyermeke
 Van, asszonyom?
 VINTERNÉ
 Két úrficskám, meg egy
 Kisasszonyom.
 JÓZSEF
 Ah úgy, kisasszonya?
 Volt egy leánykám nékem is; de már
 320 Meghalt szegény. És úrficskái, mily
 Id sek?
 VINTERNÉ
 Húsz, s tizenhat évesek.
 JÓZSEF
 Azt katonának íratom. Emezt
 Az ipariskolába.
 VINTERNÉ
 Óh, de felség,
 Családom snemes.
 JÓZSEF
 Van birtokuk?
 VINTERNÉ
 325 Nincs, fájdalom – de rangunk –
 JÓZSEF
 Titulus
 Sine vitulo *. Leánya mit tanult?
 VINTERNÉ
 Tanulni? – Semmit –
 JÓZSEF
 Dugja össze hát
 Kezét, ha úgy megélhet, a kisasszony.
 Bocsánat, asszonyom, id m rövid.
 VINTERNÉ
 330 Felség, s vigasztalan bocsát el?
 JÓZSEF
 Óh,
 Már szinte félek ily nagy rangu n t
 Valami csekélységgel megsérteni.
 Móját fogom találni. – Más jöhet.

* A latin mondás pontos jelentése: *cím borjú nélkül*, tehát javadalom nélküli üres címre, rangra utal.

(A császár int. Vinterné bámulva el. Hóra j . Magos, piros, fiatal arcú, szhajú ember, oláh ruhában.)

335 Günther! – Ne hagyd felednem. Húsz forintot e
Nagyságos asszonynak. – Ki e derék
Alak? Ki vagy? Hogy hínak? Nemzeted?

HÓRA

A nevem Hóra. Én oláh vagyok.

JÓZSEF

Nagy messzir l jössz?

HÓRA

Húsz nap járti földr l,
Zaránd megyéb l.

JÓZSEF

S mit kívánsz?

HÓRA

Csupán

340 Meglátni tégedet, felséges úr,
Ki a szegény nép megváltója vagy,
S ha lábadat csókoltam, és a port
Lecsókolám sarudról, visszatérni
Jármomba.

JÓZSEF

Szólj, nehéz-e sorsotok?

HÓRA

345 Nehéz-e? Négy nap a robot; egyet
A pápa kíván; egy az istené.
A hetedik nekünk marad, s ha tán
Beteg gyerek, vagy más miatt, vagy egy
Nap elmaradt: b rünk bánja meg.

350 De nem panaszlunk; a szegény oláh
Tud várni még; az Imperatu* majd
Segít. S jön egy nap, melyen gyilkosink
Reszketni fognak, lobbot vét az ég
S kastélyok árnya füstben reszket. Azt

355 Megérem én még.

JÓZSEF

Mit beszélsz?

HÓRA

Kegyes

Császár, bocsáss meg. A jobbágy csak egy
Nevet áld: tiédet. A szegény oláh
Egy szentre néz, míg böjtöl s dolgozik:
Reád. Reményit, mit diéta s úr
360 Megcsalt ezerszer, nem csalod te meg;
Imáit, az istentül annyiszor meg-
Vetteteket, te vissza nem veted!

(Földre veti magát, s József lábait átfogja.)

JÓZSEF

Elég, elég, kelj föl.

* Imperatu (román) – jelentése: császár.

HÓRA

Boldog vagyok!
S egész falúmat boldoggá teszem!
365 Csókoltam a császár sarúit. Óh,
Egy óriás támadt e láb nyomán
Szivemben! Egy forrás fakadt fel itt:
Oly enyhít – s oly éget !
(Hóra hirtelen el.)

JÓZSEF

(Lascy és Rosenberg felé.)

Min

Ember! Mi szer! Látjátok ezt!
370 Jobbágy, s oláh pedig! Van-é nemes,
Nemesb e pórnál? Majd egykor, ha tán
Fegyverre lesz szükségem –
(Elmerül.)

LASCY

(Rosenberghez)

Hátam is

Borsószik ez oláhtól! Mily setét
Boszú! Min rajongás!

JÓZSEF

(fölrriad)

Isten óvjon

375 Az iszonyú szükségtől! – Más jöhet!
(Az ajtó nyílik. Egy agg vitéz jelenik meg; falákkal s mankóval. József, elébe siet.)

Második jelenet. *Magyarország egyik felső megyéjében.*
(Ószer palotaterem. A falakon s-képek, címerek, fegyverek
stb. Ghymes Miklós gróf, Ilonát kézen fogva vezeti be.)

GHYMES

Isten hozott, hugom; gyászod letelt;
Enyém pedig kezdődik. Jó apát
Gyászol szived; de az én gyászom nagyobb:
Anyát, a legjobb, a legédesebb
380 Anyát kesergi szívem, – a hazát.
Kit annyi hű fiának gyásza nem
Bír fölüdíteni. – Özvegy házamat
Vedd pártfogásba, kérlek; nincs a n ,
Ki hű szívével bölcsen rködött
385 Tíz helyemen, s úgy ment a sírba, hogy
Nem hagyva magzatot, vigasztalan
Hagyott a földön engem. Téged ,
Testvére gyermekét, saját anyád
Gyanánt ölelt szeretve. Légy, apátlan
390 Leány, nekem, gyermektelen apának,
Légy gyermekem! S megint, isten hozott!

ILONA

Bátyám, ha van, mi árvaságomat
Enyhíteni bírja, csak jóságod az.
Légy áldva érte. Ámde nem soká
395 Leszek vendéged. Engem int a sors,
S búcsúzni jöttem.

GHYMES

És hová sietsz?

ILONA

Az udvarhoz.

GHYMES

Mit hallok?

ILONA

Bécsbe.

GHYMES

Mit!

A Szodomába, mely el bb-utóbb
El fog süllyedni, mert a büntetés
400 Nem késhetik; s isten haragja majd
Eléri mind, ki ott lesz!

ILONA

Csöndesedj!

Talán az isten még nem adta ki
Itéletét, másíthatatlanul,
Láng-angyalának. Tán lehet menekvés!
405 Öt igazért talán megtartja még
Ez elveszend városát az Úr*!

GHYMES

Öt igazért? De léssz-e annyi bár?

ILONA

Az Úr irgalmas. Benne bízom én.
S mint Jefte lánya**, kész szívvel megyek
410 Az áldozatra.

GHYMES

Megrémítsz.

ILONA

Atyám! –

Mert szívem így nevez – nem tudtam úgy
Elmenni, hogy ne hagyjam senkinél
Kulcsát jöv mnek, mellyel, hogyha majd
Alázva, rágalom-borítva állok,
415 Kinyissa titkom tiszta csarnokát
S benézzon a szent elhatározás
Rejtett helyébe, hol oltárom áll – s rajt:
Én, vérbefúlt, de tiszta áldozat.

* Ld. Mózes I. könyve, 18. f. A Szodoma elpusztítását tervező Úrnak Ábrahám könyörög, hogy az a várost 50 igazért kímélje meg, majd az alku végén már tíz igazért is megkegyelmezne az Úr. A 19. fejezetben a két angyal már csak Lót és családját tartja megmenthet nek és a város elpusztul.

** Ld. Bírak könyve, 11. fejezet. A gileádbeli Jefte, Izrael bírása az Ammon elleni harc sikere érdekében ég áldozatul az Úrnak felajánlja azt, ami hazaérkezésekor el szőr eléjön. Jefte ártatlan leánya így válik áldozattá. A Szász-féle szövegváltozatban ezen a helyen Isten lánya szerepel.

GHYMES

Nem értelek, – de reszketek.

ILONA

S talán

420 Jobb, hogy nem értesz. Férfi vagy, s a n t
Mely férfi érti? Nektek kard s paizs, –
Nekünk mi fegyverünk van? – S mint mi nem
Bírjuk föl gyöngé kézzel kardotok’,
Ti sem bírjátok a mi fegyverinket!

425 De tudj meg annyit, hogy bármit beszélend
Fel lem a világ, s t nem csak az,
De önnön éltem s tetteim... – hazug,
Mindaz hazug lesz; annyi lesz csupán
Való alatta, mennyi halkan, a

430 Végdobbanásban így susog: hazám!

GHYMES

Mi név, melyet kiejtél! Gyöngé lány!
Ki fegyverekr l szóltál, melyeket
Nem bír a n -kéz: tedd le szent nevét
A honnak; e paizst, a fátyolos

435 Címerrel! Azt te nem bírod.

ILONA

Ne bánts!

Nem szennyezem be féltett címered.
Szent az, el ttem is.

GHYMES

Nem akarám

Kérdezni célod. Megbíznom szived
Érzületében; bár nem tudva, mit

440 Akarsz, megáldanálak. Most, mikor
A hon nevét említéd: féltve kell
Számon kívánnom: mit akarsz? A hon
Magos neve játékra nem való!

S minden fiának azt rizni kell;

445 Kivált, mikor nem rzi az, ki fõnn
Védpallosát kezében tartja. – Szólj,
Én hallgatom.

ILONA

Bátyám, ha bús hazád

Kétségbesett sorsát megváltanod

– Bár gyér reménnyel – egy parányi kis

450 Sugár csillanna: mit tennél? Nem-é
Érette adnál mindent, önmagad’!

Élted’, szived’! S ha e reménysugár

Futó lidércnek bizonyulna is:

Vádolni fognád-é hited, hogy érte

455 Áldozni mindent kész valál’?

GHYMES

Nem én.

S ha ismernéd a b v-igét, amely

- A szörnyü bóát* kényszerítené,
 Hogy martalékát, a gyűrűbe
 Tekert oroszlányt elbocsássa; vagy
 460 Mely elrabolt kincsére rávezetve
 A ráverett zárt föl pattantáná:
 Kimondanád-e azt a szót? Habár
 Nyelved szakadna azzal el? –
 GHYMES
 Ki én!
- ILONA
 S ha kebleden hótiszta liljomot
 465 Mocsoktól óva ápolnál – s a szfinx,
 Mely szörnyü gonddal ül dicsőjövőd
 Rejtett szaván, azt kérné zálogul:
 Szólj, odadobnád-é azt?
 GHYMES
 Oda én!
- ILONA
 S ha nem te volnál, akitől a sors
 470 Mindezt kívánná, szólj, megáldanád-e,
 Ki arra elszánná magát?
 GHYMES
 Meg én!
- ILONA
 S ha önleányod volna éppen az:
 Szólj, elbocsátanád-e tőt?
 GHYMES
 El én!
- ILONA
(letérdel)
 Úgy áldj meg engem, – és bocsáss el!
 GHYMES
 Óh!
- 475 Te vagy ez a merész zarándok? – Gyöngye lány!
 ILONA
 Mért mondasz annak? Én magyar leány
 S azon fajból való vagyok, mely a
 Rozgonyinékat s egri hölgyeket
 Szülé. Csak áldj meg.
 GHYMES
 Kelj föl.
- ILONA
 Akarom,
 480 Hogy áldj meg.
 GHYMES
 Én, ki szent s pap nem vagyok?
 Az isten áldjon meg! A magyarok
 Nagy istene. *(kezét fején tartja)*

* Bóát, azaz boa constrictor, az óriáskígyót. Ez a kígyó áldozatait összeroppantja.

ILONA

(fölkel)

Elég. Isten veled.

GHYMES

Megállj. Mi célod? Tudni akarom.

Atyád vagyok; s követelem.

ILONA

Ne kérdj.

GHYMES

485 Felelj.

ILONA

Elég volt annyit mondanom,

Mint mondtam, hogy megérts.

GHYMES

Elég? Amit

Megértheték, inkább aggályt szül

Mint nyugtató.

ILONA

Halld hát –

GHYMES

Üljünk le addig,

Foglalj helyet.

ILONA

Fél lábam útba van,

490 S rövid leszek. – Remélhet -e még,

Hogy József enged, és hazánk jogát

Elismerendi?

GHYMES

Nem. Vak és makacs.

Vak, szent jogunk fényét nem látja, önn'

Agyrémit l; s makacs, míg csak kezét

495 S eszét birandja: visszalépni nem fog.

ILONA

S nincs mód szivére hatni?

GHYMES

Nem tudom;

Nem is hiszem. Hol csont az agyvel :

A szív vagy elvérzik, vagy érzeni

Megsz n.

ILONA

De szíve képes, végtelen

500 Nagyon szeretni.

GHYMES

Terveit? Magát?

ILONA

Nem azt. Az embert.

GHYMES

(keser gúnnyal)

Úgy van; azt az embert,

Kit úgynevezett bölcsészetők alkotott;

Embert, ki nem hús, csont, se vér, se szív,
Sem pór, sem úr, se gyáva, sem nemes,
505 Se nemzetnek, se honnak nem fia,
Múltért se lelkesül; jogért se vív;
Kin semmi sincs, mi minket alkot: a
Név, nyelv, ruha, emlék, s bű, remény; –
Csak pusztá ember: eszme, gép, alany, –
510 Ez a Voltaire s a Rousseau embere,
Üresb, s rozabb a Plátó* emberénél.
Ez ember az, kit József is szeret,
Ez, akiért h szíve lelkesül!

ILONA

Nem! az embert, a valódit, és
515 A szenved t (vagy nem szenved -
E a valódi ember) szereti!
Tud szeretni aggot, gyermeket,
Sebzettet és vigasztalant. Tud
Szeretni n t! – Te kérkedel? Kivánsz
520 Bizonyítékot? Példát arra? – Jó!
Ím lángban álló arccal mondom:
Engem szeret!

GHYMES

Honnan tudod? Talán
maga mondta?

ILONA

Nem. De én tudom,
Mert minden asszony tudja, érzi, hogy
525 Szeretve van. Tudom, hogy szeret.
S ha szeret, az nem mindennapi
Lánglobbanás. Szerelme egy világ;
Központtalan: szétáradó – s talán
Árjával a nagy milliókat a
530 Mélységbe sodró – önn' mélységibe!
De megtalálva célját: lángsugárit
Mind összegy jti. Úgy, setétes éj;
Így, üdvadó fény; úgy, sivár nagy r;
Így, dús tenyészet. – Én e szerelem
535 Nevébe' kérem t le, szent hazám
Üdvét, jogát.

GHYMES

S egy ábrándért, hideg
Kiszámítással, szív nélkül, magad'
Karjába vetnéd?

ILONA

Szív nélkül? Ki mondja?
Szeretem én is!

GHYMES

Szereted? Szegény!

* Voltaire és Rousseau, a felvilágosodás nagy filozófusainak, továbbá Plátónnak embereszményére utalva ezen ideák spekulatív, életidegen voltát hangsúlyozza a szerepl , azonosítva József emberideáját azokéval.

540 Úgy veszve vagy.
ILONA
Ne félts. Mert nála még
Százszorta jobban a becsületet!
S a becsületnél jobban –
GHYMES
Ki se mondd!
Nem szerethet semmit jobban a
Becsületénél!
ILONA
A hazát sem?
(Ghymes hallgatva rázza fejét.)
Ah!

545 Nem szólsz? Ne félj! Gróf Szécsy Ilona
Szeretni tud – de tud meghalni is!
Te azt nem érted, amit itt e lány
Nem szív dobog. S bánom, hogy engedék
Kérdéseidnek. – Ám, isten veled.
(Ghymes megfogja kezét.)

550 Bocsáss!
GHYMES
Ez múlt tervről mondj le.
ILONA
Nem,
Nem!
GHYMES
Egyezésem nem bírod.
ILONA
Bírom
Áldásodat már. Hagyj! Isten veled!
(Kirágadja magát s gyorsan el.)
GHYMES
Szegény leány! Mit ér az áldozat,
554 Ha vére árán sincs engesztelés?
(A függöny legördül.)

HARMADIK FELVONÁS

Els jelenés: *Bécs. Szécsy Ilona palotája.*

(Nagy fényvel s kacér ízléssel bútorzott elfogadó terem. Ilona, pompás öltözékben, kereveten ül. El tte Eliz szerényen áll.)

ILONA

Köszönöm, édesem. S nem csak kegyed

Kötelez így le, bátyja, a vitéz

Tábornok úr, a császár kardja, – így

Nevezhetem, – hálámra érdemes,

5 Hogy önt, magányom vidítójaul

Átengedé, szelíd gyermek, nekem.

ELIZ

Nagysádnak arra nincs szüksége; s ily

Szegény leányka képes sem lehetne

Hogy fölvidítsa. Bácsikám talán

10 Táborba megy, s örül, hogy gyermekét

Ily drága úrhölgy véd szárnya alatt

Hagyhatja. felsége oly kegyes volt,

Maga kívánta –

ILONA

S én még boldogabb

Vagyok, hogy azzal teljesíthetém

15 Az felsége kedvét.

(Csönget. Komorna j .)

Gyermekem!

Nálam ma társaság lesz. Akarom

Hogy kegyed abba' részt vegyen. – Szeráf,

Mutasd meg a kisasszony lakhelyét. –

– Szobái kényesek és minden be van

20 Rendezve, ízlését, szokásait,

Remélem, eltaláltuk, édesem.

ELIZ

Óh, drága grófné, bátyám egyszer

Lakában én nem voltam szokva ily

Fényhez! Kevéssel oly boldog valék –

25 Nagysád, kegyével megbövl.

ILONA

Szerény,

Jó gyermek! – Isten önnel, csak siessen,

És térjen vissza gyorsan. Még ma látni

Kívánja önt a császár.

ELIZ

(magában)

Ah! Szegény

Günther! Te nem látsz! Én pedig csupán

30 Rád gondolok!

(Meghajítja magát. El a komornával.)

ILONA

Jó gyermek! S érte a
Császár is érdeklődik. Érdemes
Rokonszenvére. S mindenkihez
Kegyessé. Mindegy! Mily nemes kedély!
S mindegy, hol eszme s akarat
35 Vezérli tetteit! Bátyám, te jól
Ismered t. Elméje csont, s meleg
Szívének az van gátul. Áldozat,
Mint szívemé, nem nyerhet egy mosolyt
Ajkámul ott, hol a makacs vel
40 Meghidegíti lángját. – Mert szeret, nem
Csak mondja; és szerelme mély és igaz.
Jól látom én, de mélyebb és erősebb
Határozása. Ím kockára tettem
Miatta mindent. A magyar leány
45 Ki negyvenévre büszke, s szent hagyomány
Gyanánt öröklés szavának – merész
Játékba dobta kincsét. Bőven
Ha nem nyer; áldva, hogyha nyer. – Nevem
Bécs ajkain forog; becsületesemre
50 Otthon keresztet róttak; s mit nyerék,
Ártatlanul, s önként eldobott
Nevem díjába? Semmit. Még ügyünk,
Mint gálya, melyet száz kötél, csiga,
Vonszol, taszít s a tengerre húzni nem bír,
55 Mert a homokban súlya megragadt: –
Egyet se mozdul. Tán ma! Óh, remény,
Te napról napra csalsz, hizelgsz, hitetsz,
De csalsz megint! Ha most egy szál szakad:
Mást kötsz, bogozsz, míg azt is szertetépi
60 A holnap. Óh, ma is van egy remény-
Szálacska. Günther... Eljön-é? Hoz-é
Jobb hírt ügyünkre? És ha nem? – Ha nem,
Enyémmé lesz a végpróba. Most! S ha még
Most sem hajol, ha szívemre szerelmem
65 Az elme jégkérgét föloldani
Nem volna képes; elhatározása
Ha még ma is, ha végre is dacol
Szerelmem s szerelme lángival:
Örökre vége, – megadom magam?
70 S megyek, magammal víve szégyenem?
Hazám! Az áldozat kész! A vitéz
A harcmezőn nem vérzik jobban el,
Nem örömeztőbb – s ah, nem oly hiába!
– El, kishitőség! Veszve semmi sincs,
75 Még a remény sincs. – Jónak, – istenem!
*(Thurn grófné, Khevenhüller grófné, Rosenberg gróf, Meerstrom báró; vendég urak és
hölgyek jónak, Ilona fogadja. Általános üdvözlések.)*

THURN

Kegyed fölötté szíves.

ILONA

Drága grófné,

Lekötelez. Alig remélhetém.

(Leülnek Thurn grófné Ilona mellé a f helyre. Khevenhüller grófné mellettök. A többiek társalgó csoportozatokban.)

THURN

(az el bbire felelve)

Mindenki csak kegyed felé siet:

Dús palotája példány Bécsbe' most.

80 Estélyein minden, mi ritka, szép,

Vagy keresett, együtt van.

KHEVENHÜLLER

Óh, igaz!

Már azt elismerem. Mi Bécsben egy,

S t, a világban páratlan, s amit

Csak ritka helytt találni: – itt az is

85 Föllelhet !

ILONA

A grófné magamat

Kiváncsivá tesz; ily kincsekr l én

Mit sem tudok. S mi volna az?

KHEVENHÜLLER

Kegyed

Nagyon szerény! Titkolja kincseit

Mikért egész világ irigyli.

ILONA

Ej,

90 Mégis, mi az?

KHEVENHÜLLER

A császár! Kit csupán a

Szép Szécsy grófné nyert meg ékkövíl

Estélyihez.

ILONA

A grófné, igazán

Fölötté elmés! *(félre)*

A kigyó! *(fenn)*S kegyed

Reméli: hogy ma felségihez

95 Lehet szerencsénk?

KHEVENHÜLLER

(gúnnyal)

S ön nem bizonyos

Egészen abban?

ILONA

Hogy volnék? Hisz -

Felsége ritkán és váratlanul

Lep meg, – nem engem, mert magamnak azt

Tulajdonítani nem merném, – hanem

100 A társaságot, mely szerény lakom'

S estélyim' olykor szerencséteti.
 THURN
 Ha meg kell vallanom, grófné, magam
 Is oly reményben éltem és jöttem el:
 Hogy felsége itt lesz.
 ILONA
(gúnyal)
 Ah, a grófné

105 Igen lekötelez.
 THURN
(zavartan)
 Azaz, – bocsánat –
 ILONA
 Nem, nem, – valóban itt nincs semmi más
 Inger, csupán ha felsége ide-
 Alázza meg magát.
(Megvet leg elfordul. – Rosenberghhez.)
 Gróf úr, kegyed
 Fölötte ritka nálunk. Egy id –

110 – S rég! – óta csak panaszra ad okot.
 ROSENBERG
 Vigasztalan volnék –
 ILONA
 Hát illik így
 Elhanyagolni régi ismer it?
 Az udvar összes urai s hölgyei közt
 Ön volt legels ismer m. – Ugy-é

115 Emlékezik még: – felsége s ön
 Váramba jöttek.
(Halkan beszélgetnek tovább.)
 KHEVENHÜLLER
(titkon Thurn grófnéhez)
 Vette észre, grófné
 Mily kényes!
 THURN
(szintúgy)
 És csíp, mint a méh! Gonosz
 Fullánkja bennszakadt, de fogadom,
 Nem az én, – az vesztére lesz!
 KHEVENHÜLLER
(szintúgy)
 Hogy is

120 Mer szólni egy ilyen! – Ma kell, ma még
 t megaláznunk.
(A szárnyajtókat egyszerre kifelé tárják. Mindenki arra fordul. Várakozás.)
 THURN
(fölugrik)
 A császár!
 KHEVENHÜLLER *(szintén)*
 Valóban?

(Két komornyik az ajtón kétfél / áll.)

ELS KOMORNYIK

(jelent)

kegyelmessége herceg Kaunitz!

(Kaunitz belép.)

ILONA

(Nagy tisztelettel siet elébe.)

Kegyelmes úr, mi nagy szerencse!

KAUNITZ

(A köszöntést alig fogadva.)

– Itt

Van-e a császár?

ILONA

felsője még

125 Nem érkezett meg.

KAUNITZ

(visszafordul)

– Várjon a kocsim!

– Még? Mondta, grófné? Biztosíthat-e

Hogy itt lesz felsője?

ILONA

(halkan)

Szavát bírom.

KAUNITZ

Kocsim mehet.

(Mialatt az ajtók becsukatnak: el bbre j , körül néz a társaságon.)

Igen szép társaság!

Grófné, kegyed varázsló. Hol vevé

130 B vessejét: hogy ezeket ide

Idézni bírta?

ILONA

Ez titkom. Szabad

Megtartanom?

KAUNITZ

Csak tartsa meg! Titok, mit

Mindenki sejt, engem nem ingerel.

Hol van helyem? Kérem, mutassa meg,

135 Mert nem szeretnék állni láb alatt.

ILONA

(Azon helyre mutat, hol maga ült, Thurn grófné mellett.)

Ha úgy tetszik, kegyelmes úr.

KAUNITZ

Köszönöm!

Soha nem ülök más mellé. Velem

Se üljön egy lócára senki.

THURN

(sért dve fölke!)

Ah!

KAUNITZ

Így jó. *(Leül.)*

Ha tetszik, édesem –
(Egy székre mutat.)
THURN

Min

140 Kiállhatatlan.

KHEVENHÜLLER

Ezt csak tenni kell.

Jerünk. *(félre)* Úgy látom, itt ma napi rend
A megalázás.

(A két grófné egy más pamlaghoz megy, s ott helyet foglalva beszélgetnek.)

KAUNITZ

(Ilonához)

Ah, grófné, csak ezt

A két selyemhernyót akartam el-
Kergetni. Üljön mellém; nem vagyok

145 Olyan goromba én mindenkihez!

S beszédem is van a grófnéval. – Így.

Hallott ma már újságot? Ugye nem?

Futáraink megjöttek. Jó hírek!

A belgaság zajong. – A háború

150 A török ellen elkerülhetetlen. –

A muszka cárné, kinek érdeke

A háború, személyesen kíván

– S e tavaszon még – összejönni a

Császárral. Ez ha sikerül: ügyünk

155 Megnyerve; – ott baj, itt veszély: – az ily

Idők nem éppen kedvezőek a

Reformnak.

ILONA

Ah! Ily áron?

KAUNITZ

Hát nagy ár

Egy kis zavargás? Egy kis háború?

Nagy, egy kevés polgári vér, meg egy

160 Kevés törökvér? – Ez nagy ár? Hiszen

Ha nem csalódom, a grófné maga

Nem kérdezé oly szívesen az árt,

Mikor magáról volt a szó? – Elég,

Hogy a siker mienk, – s, kénytelen

165 Reformjait, bár kis időre is

Pihenni hagyni.

ILONA

Kis időre csak?

Mit ér, ha nem örökre?

KAUNITZ

Ah! Aki

Időt, az életet nyert!

ILONA

Az idő,

Bizonytalanban, új halál nekem;

170 Csak szenvedésim haladéka, minél
Tovább halálom: annál hosszabb
A haldoklási készüllet!
KAUNITZ

Miért

E rémes eszmék? Ily szép viador
Mosolygva öl, mosolygva vérzik el.

175 – Szabad lesz egy kérdést merészlenem?
Grófné, kegyed nem csak politikát,
De mást is z?
ILONA

Kegyelmességedet

Mi érdekelné más? Nem. Önnel én csak
Politikát zök.
KAUNITZ

És Günther úrral?

180 Az felsége titkárával?
ILONA

Ej.

Már tudja azt is?
KAUNITZ

Én mindent tudok.

ILONA

Mért kérdi hát? – Különben, véle is csak
Politikát. Mit is lehetne mást?
KAUNITZ

Grófné, kegyed rideg, gonosz sziv ;

185 Csak célt hogy érjen, másra nem tekint.
Mit gondol ön Güntherrel? Ki az a
Günther, kegyednek? Egy titkárika csak,
Ki egy sohajt sem érdemel. Való! –
A macska játszik az egérrel így,

190 Játék egyiknek, a másnak halál.
ILONA

Mit gondol ön rólam, kegyelmes úr?
KAUNITZ

S ön azt nem vette észre? Günther e
Játékon elkockázza mindenét:
Császára szent bizalmát, önjöv jét,

195 Becs letét. Oly ember, milyen
Nem fogja a pénzért tenni ezt. Mi lesz
A fizetése? Ah, szegény, maga
Fog ráfizetni! S tudja mit? – Szivét!
ILONA

Kegyelmességed elrémít.

KAUNITZ

Valóban?

200 Ön ezt nem vette észre? Jó szivét
Inkább dicséri ez, mint elmeélét.
No, csak figyelje meg! – De folytatom

Kérdésimet nagysád üzemir l,
Ha megbocsátja, – s a császárral?
(Az ajtók kinyíttatnak.)

ILONA

Ah!

205 Ki j ? Nem a császár?
(József, Lascy, Günther j nek.)

KAUNITZ

De maga!

Szerencse önnek, szép ellenfelem.

(Mindenki föláll s a császár felé tekint, ki el re j s nyájasan üdvözli a társaságot.)

ILONA

Felséges úr, hálám –

KAUNITZ

(ki egyedül maradt helyén. Magában.)

Ellenfelem? – Hisz

Egy kézre dolgozunk. Eh; mégis az!

Kölcsönbe' csaljuk egymást.

JÓZSEF

Drága grófné,

210 Kés n jövünk. Jövünk, mert társakat
Hoztam magammal, engedelmb l –
Vén Lascymat, ki holnap indul, – és
Bucsúzni jött. S Günthert, titkáromat,
Kit van szerencsém bemutatni.

ILONA

Már

215 Ismerjük egymást.

JÓZSEF

(félre) Jól tudom!

(Meglepetést színlelve.)

Hogyan?

GÜNTHER *(zavartan)*

Felség –

ILONA *(hirtelen)*

Minap a Glacis-n elragadt

Tüzes fogatom, tán veszve is valék

Mid n önáldozással egy merész

Ifjú a gyep l t megragadta –

JÓZSEF

S az

Günther, te voltál? *(félre)*

Nem ügyetlenül

Találta föl magát –

GÜNTHER

Felséges úr –

THURN

(Titkon Khevenhüller grófn hez)

Min regényes! Ez a kis lovag

Fülig szerelmes.

KHEVENHÜLLER
Szinte látom a
Kezén a tintafoltot.

THURN
Csak nehogy

225 VÉR MOSSA EL.
KHEVENHÜLLER
Ne féltse, édesem,
Nem a lovagregény-kor a miénk!
Meg érdemes is volna, ilyenért?

JÓZSEF
Szép, Güntherem, szintoly derék lovag,
Amily derék titkár vagy! És miért

230 NEM MONDTAD EL VITÉZI TETTEDET?
(Mer n néz Güntherre, ki zavarodottan s szemlesütve áll el tte – célzással.)
Lám, én jutalmul, még nem tudva is,
Egy drága meglepetést szántam neked.

GÜNTHER
Felség –

ILONA *(félre)*
Mi volna az?

JÓZSEF
Csak várj reá,
Ma megkapod még. – Grófn , itt-e kis

235 VÉDENCE MÁR?
ILONA
Remélem, nemsokára
Be is mutathatom.

GÜNTHER
(magában)
Védence? Hah!

JÓZSEF
Bocsánat a szép társaságtul! Itt
– Mint mindig – annyi szép van egy bokorban,
Hogy lepke, méh zavarba j ne: mely
Virágra szálljon? Csak mulassanak
Szép hölgyeim! – Á, Kaunitz! Ön is?

MEERSTROM
(halkan egy hölgyhöz)
Nézze csak, nagysád, mily kevély, hogy
Az egy, kit felsége nem tegez
A férfiak közt.

HÖLGY
Méltán! S olyan is

245 MINT EGY ÖREG MADÁM! NEM?
MEERSTROM
Ah, süperb!

JÓZSEF
(Kaunitz mellé ül.)
No, hogy vagyunk?

KAUNITZ
 Jól.
 JÓZSEF
 S a grófné?
 KAUNITZ
 Szegény,
 Fél is, remél is.
 JÓZSEF
 És ábrándozik
 Magyar honával? Úgy-e?
 KAUNITZ
 S a magyar
 Királlyal is.
 JÓZSEF
 Velem?
 KAUNITZ
 Felség, ki nincs
 250 Megkoronázva: nem magyar király.
 JÓZSEF
 Úgy hát a bájos grófné senkivel
 Ábrándozik –?
 KAUNITZ
 Azért ábrándozik,
 Mert gondolatja tárgya nem való.
 JÓZSEF
 Szók, szók!
 KAUNITZ
 De minden szó s üres beszéd –!
 255 Szó a török vizsál, szó Katalin
 Cárn haragja, szó a belga hév,
 Szó a magyar kérdés. Csak egy tény: –
 JÓZSEF
 S mi az?
 KAUNITZ
 Hogy felséged csalódní fog.
 JÓZSEF
 S miben?
 KAUNITZ
 Mindenben és mindenkiben:
 260 A szókban, a dolgokban s emberekben.
 A cárn ben: hogy h szövetkez ,
 Pedig magáért sz cselt, s érdekért
 Hitet, becsületet levetkez .
 Szegény törökben: hogy könnyen törík.
 265 Belgába’: hogy parázsba hull tüze,
 Magyarba’: hogy közönyje nem csaló,
 S örvénye nem mély csöndes szín alatt!
 És végre a grófn ben is : –
 JÓZSEF
 Tovább!

KAUNITZ
Eddig van.
JÓZSEF
Ön rejtélyekben beszél.
KAUNITZ
270 Mikor beszéltem én világosan?
Nekem csupán szemem világos, – oly
Világos, mint a napvilág; szavam
Felh s örökké!
JÓZSEF
Van villáma is?
KAUNITZ
Csupán az állam ellenségeire.
JÓZSEF
275 Csak szórja rájok bátran!
KAUNITZ
Nem merem.
JÓZSEF
Miért?
KAUNITZ
El ször is felségedet
Érném velök.
JÓZSEF
Hogyan?
KAUNITZ
Felséged els
És legveszélyesebb ellensége az
Államnak és magának.
JÓZSEF
Így magam
280 Leszek az állam, – mint Lajos? –
KAUNITZ
Lehet, –
De akkor öngyilkos.
JÓZSEF
(fölkél)
Kaunitz, vigyázz!
Neked se szabad minden!
KAUNITZ
(is fölkél)
Ausztriát
Megmentenem se?
(Ismét leülnek s halkán folytatják beszélgetésüket.)
ILONA
(Eddig halk beszélgetést folytatva, Güntherhez.)
Így alig lehet
Fordúlatot remélnem!
GÜNTHER
Ma jönnek
285 Az elmaradt föliratok. Kemény

Hangon beszélnek. felsége nagy
 Haragra gyúlt és rendelést adott:
 Hogy a megyék föloszlattassanak.
 „Meguntam,” – így kiálta bosszúsan. –
 290 „Ötven megyét l, mindenikt l ismét
 Ötvenszer, egy leckét hallgatni, a
 Magyar közjogbul. Most rájok csapom
 Ajtómat: ott kinn kiabáljanak.”
 Nagysád, bocsánat, önnön szavait
 295 Idézem. –
 ILONA
 felsége azt hiszi:
 Ha künn kiálnak: itt benn érzeni
 Nem fognak! *(magában)*
 Rajtam most a sor! A vég-
 Er feszítés! Nem riadhatok
 Attól se vissza! *(fenn)*
 Günther úr, nagyon
 300 Sokkal vagyok adósa, nagy becs
 Közlésiért. Kegyed biztos lehet:
 Nem pazarolta hálátlanra, jó
 Szolgálatait.
 GÜNTHER
 Nagysád! Hálája, egy
 Rövidke szóval dúsan, pazarul
 305 Van lefizetve. Én nem várom azt –
 S megérdemelni sem tudnám!
(Halkan folytatják.)
 JÓZSEF
(Kaunitzhoz)
 Tehát
 Ön azt javallja: engedjek?
 KAUNITZ
 Ha el-
 Veszíteni nem fél Belgiumot, Magyar-
 Ország felét, a pápa szent kegyét,
 310 S grófnéja szívét: – úgy csak rajta, Sire,
 Álljon keményen. Ez végs szavam.
(Föláll s mélyen meghajlik.)
 JÓZSEF *(föláll)*
 Enyém pedig: Si fractus illabatur!^{*}
(A társaság többi része felé indul, Kaunitz nyugodtan visszaül helyére.)

KAUNITZ
 Ily szellem! Ily szív! Ily szent akarat!
 S miért emészti mind fel önmagát!
 JÓZSEF
 315 Szép háziasszony, megbocsáthat-e

^{*} Latin idézet: si fractus illabatur orbis, impavidum ferient ruinae (Horatius: Ódák 3.3.). Jelentése: Ha a világ összeomolva rászakad is, akkor is rendíthetetlenül áll a romok felett.

Illem-feledt vendégének? Jerünk,
Üljünk zenéhez. Eddig untató
S unott valék. Vidítsuk, kölcsönös
Igyekezettel egymást. – Hölgyeim
320 S urak! A grófné engedelmmel
A háziúr szakába vágok.

ILONA

Óh!

Felséged itt és mindenütt az úr!

(titkon)

Felség, beszélnem kell ma önnel.

JÓZSEF

(szintúgy)

Én

Is akarom. Csak helyeztessük el
325 E cseléket. *(fenn)*

Tetszik, asszonyom?

(Karját nyújtja Ilonának. Indulnak. Utánok az egész társaság, részint csoportokban, részint – mint Kaunitz is – egyenként. Lascy Güntherrel leghátul. Mikor József és Ilona éppen a jobboldali ajtóhoz érnek, Eliz lép ki pompás öltözékben, s szemközt találja ket.)

ELIZ

Nagysád kegyesb, mint érdemelhetném.

Gondoskodása árva szívemet

Meghatja, jobban, mint pazar kegye.

(Kezet csókol.)

ILONA

Szép gyermekem, nincs mit köszönnie.

JÓZSEF

330 Valóba' nincs. Nem t a dús ruha,
teszi széppé a szegény ruhát.
Gyönyörű gyermek! – Egy kis meglepés
Vár még kegyedre. –

ILONA

Ez már második, mit

Felséged ígér. És mi lesz?

JÓZSEF

Nohát,

335 Egymásnak k: Günther s Eliz.

ILONA

Ah, úgy?

JÓZSEF

Ezt tán nem tudá? Óh, hallja csak –

(József s Ilona beszélgetve el. Utánok sorba a többiek. Eliz szerényen félreáll. Csak Eliz Lascy és Günther maradnak a színen.)

ELIZ *(magában)*

Ah! Günther e ruhába' meg se lát,

Vagy rám nem ismer! – Óh, mi jobb valál

S most hogy sajnállak, egyszer ruhám!

(Fenn, zavartan.)

340 Atyám! Mi jó, hogy – – – Günther, istenem –
LASCY
Nézd, nézd, Elizke! Majd nem ismerek
Rád!
ELIZ
S Günther, ön sem?
GÜNTHER
Én? Dehogynem, óh,
Kedves kisasszony! –
ELIZ
Ah! kisasszony, – úgy! *(Sírva fakad.)*
Valóba? – Günther úr, – nem is tudom
345 Mit mondok – Óh, ez iszonyú ruha!
Páncél gyanánt szorít!
LASCY
Na, gyermekek,
Hát mi bajunk van? Itt hagylak, hamar
Béküljete ki! Ezer ágyu, azt
Nem t röm el, hogy még duzzogjatok!
350 Csak mondjátok ki egymásnak: mi bánt,
És azzal vége. – Meg ne lássam aztán
Hogy sírsz, Eliz. Te, Günther, légy okosb.
(Lascy el.)
GÜNTHER
Mért sír?
ELIZ
De szép is volt az öntül, úgy
Szólítani engem?
GÜNTHER
Tévedés –
ELIZ
Nem az!
355 Ne mondja! Látom én. Talán ruhám
Miatt? – Tehettem arrul én? Atyám
Küldött ide, – s a császár akará –
GÜNTHER
Mit hallok? A császár? – Nagy ég, Eliz,
Való-e? Önt a császár rendelé
360 E házhoz? – mindent tud! Mély szeme
Tekintetét most érzem! Most: miért
Hozott magával, épp ma! – Így akar
Büntetni engem!
ELIZ
Günther, szóljon, az
Egekre kérem! B nös ön? S a császár
365 Büntette önt? – Óh, j jön! kegyes!
Én lába elé borulok! Értem
Meg fog bocsátni önnek.
GÜNTHER
Azt hiszi?

Nem, nem!
 ELIZ
 Mi történt? Óh, az istenért,
 Günther, beszéljen.
 GÜNTHER
 Óh, ne kérd, Eliz.

370 B nöm nagyobb, mint megbocsátható
 Lehetne! felsége ellen, – és –
 És ellened! Nem érted? Ellened!
 ELIZ
 Csak ellenem? Én megbocsátom azt.
 GÜNTHER
(magában)
 Angyal! Ha tudná: hogy ez áruló
 375 Szív vétkezett! Ah, mindent megbocsát
 A n , csak egyet – ezt nem!
 ELIZ
 Günther! Ön
 Hallgat? Nem is néz Erzsikére?
 GÜNTHER
 Óh!
 Hagyjon magamra! Útáljon meg és
 Vessen meg engem! Óh, nem is vagyok
 380 Egyébre méltó. Én is gy lölöm
 Magam – magam! Mert nem tudok, nem is
 Akarok én megtérni!
 ELIZ
 Mily beszéd!
 Ez már igen rossz, b nös egy beszéd!
 GÜNTHER
 S hogy úgy van!
 ELIZ
 Úgy-e nincs úgy? Güntherem,
 385 Te nem lehetsz átalkodott! Talán
 Tévedtél! De megtérsz, látom én,
 Bánod te azt! Beteg vagy, Güntherem.
 Szólj, mi bajod? J j, nyisd ki szívedet,
 Hadd látom a sebét! Talán nem is
 390 Lesz oly veszélyes. Erzsikéd pedig
 Ért ám sebekhez, óh, már sok sebet
 Meggyógyított ; árvák, özvegyek
 Jöttek, míg falun lakánk; talán
 Meggyógyítandja a tiédet is!
 GÜNTHER
(szemeit elfedi)
 395 Soha! Soha! Nekem nincs gyógyulás!
 Óh, hagyj el engem! Veszni hagyj! Minél
 Jobb vagy te: én annál rosszabb vagyok,
 Mikor te angyal: ördög akkor én,
 Ha vádra nyílnak ajkaid: megölsz,

400 S ha megbocsátasz: én elkárhozom!
 ELIZ
 Réműlve várom, mit fogsz mondani.
 GÜNTHER
 Óh, mondjam-é? S megöljelek vele?
 Érts meg: szeretni nem tudlak; szívem
 Máshoz hajolt; le van b völvé, láz,
 405 Igézet, óh, vagy bájital fogott meg:
 Mert én – a császár kedvesét –
 ELIZ
 Nagy ég!
 Günther, segíts!
(Elájul.)
 GÜNTHER
(csönget)
 Nagy isten, mit tegyek?
(Komorna j .)
 KOMORNA
 Ah!
 GÜNTHER
 A kisasszony rosszul lett; vigyék
 Ágyába, – orvosért futok.
(Günther el.)
 ELIZ *(felocsúdik)*
 Mi az?
 410 Jobban vagyok. Szeráf, segítsen a
 Szobámba!
 KOMORNA
 Jó kisasszony, tán szoros
 Volt a ruhája?
 ELIZ
 Meglehet! Az, az!
 Vessük le, j jön, ezt a csúf ruhát!
(Eliz, komornától vezetve, el. Mindjárt: József, Ilona j nek.)
 JÓZSEF
 Mi az tehát, mi engem kötve tart: e
 415 Póráz, körültekerve szívemen,
 Az életérrel egybeforrva: mi?
 Ez a tekintet, mely biztat, s tagad?
 E kéz, amely von s mindig eltaszít?
 Ez elmebontó, lélekveszt mosoly? –
 420 Nem, nem tovább! Ma vagy még zsarnokom,
 Holnap lerázom láncodat! – S e szív,
 Mely, mint mimóza, félve zárkózék
 – Mióta Máriája sírkövén
 Halálfagy ujjá érte, – újra zárt
 425 Virág leend, boszúsan önmagára,
 Hogy egy csalárd sugárra megnyilék!
 ILONA
 Felség –

JÓZSEF

Ne szólj így! Egy szót várok én,
De azt nem így, nem így kell kezdeni.
Mily tömkelegbe vittél? Könnyedén
430 – Mint a lidérc az éjben – szökve, szállva
El ttem: el nem érhet , talán
Nem is létez , csalárd, hazug világ!
Mi vagy? Erény-e lényed, vagy szeszély?
B n lánya vagy, – ki öl, mid n ölel, –
435 Vagy Vesta-sz z *, – ki virraszt s áldozik?
Kit csalsz meg: engem? Önmagad? Vagy a
Világot? Ennyi kérdés, – s egyre sincs
Válasz! Hiába szedtem szét agyam
Minden red jét, – ah, mi kínosan! –
440 Nincs semmi válasz!

ILONA

Nincsen? – Én adok.
Hallgass ki, József; mit régóta kérsz,
Ím felnyitom szívemnek mind a két
Kamrája zárát. Nézz örvényibe!
Szeretlek. – Ez kevés. Miért riadsz
445 Örömré? Óh, a lángoló napot
Ki nem szeretné? – A te lelked az:
H és világos! – S a tengerszemet,
Mély kék vizével, síma szín alatt
Tölcéséren sodort örvényivel,
450 Ki nem szeretné? Kit ne fogna egy
Varázsos rült vágy: belétemetni
Magát örökre! – A te szíved az!
S te is tudod rég, hogy szeretlek; azt
Ez ajk, e kéz, szem, mind elárulák –
455 Szeretlek, József, és tiéd vagyok:
Tiéd szívem, lelkem, reményeim,
Imám, – s az üdvb l ami rész enyém:
Mind a tiéd, mind! Így szeretlek!
(Egyszerre más hangot váltva:) – Így,
S ezerszer inkább gy löllek! – Te vagy,
460 Ki elkoboztad szent jogát hazámnak?
Ki koronáját becsmérléd? Te vagy
Ki eltiportad nyelvét? Vakmer n
Kitörlöd störténetét? Ki meg-
Bontod határit? – Mondd: ha nem te vagy!
465 S imádni foglak ez egy szóért! – De nem;
Te vagy, te vagy – s gy löllek!

JÓZSEF

Ilonám,

rrjöngsz!

ILONA

S csodálsz? Hisz természetes,

* Vesta a házi t zhelyt véd római istenn , önmegtagadó életet él papn i nagy tiszteletben álltak.

Mid n egy agy sz k ketrecében, ily
Nagy szerelem s b sz gy lölet vivódnak!
470 Hajíts be tigris és párduc közé
Galambot és csodáld, ha szertetépik!

JÓZSEF

S k

Nélk led is, ne aggódj, szorgosan
Beteljesítik ezt a hivatást!

ILONA

Nem szólok én hazám törvényir l,
Nem védem én tiport jogát; ahoz
480 Zord férfiszó kell; igazad van; én
Leány vagyok; de jól jegyezd meg ezt:
Magyar leány; ki bár tudatlan, – egyet
Tud, hogy honát szeretni kell. S ha még
Jobban szeretne téged, mint szeret
485 E szív. Kitépném, hogyha nem gy lölne;
És volna rá okom, – van rá jogom.
Nézd csak: mit áldozék szerelmemért,
Szerelmedért! Szepl telen nevem’!
Nem láttad itt e grófnék megvet
490 Fintorjait? – De úgy akartam. k
Hiszik s higgyék, hogy ágyasod vagyok,
Egy Szécsy grófné, császár ágyasa!
Mert akarám, hogy oldhatatlanul
Legyen csatolva énhozzám neved,
495 S ismertelek, hogy azt, kit a világ,
Habár balul, tiédnek vél, s akit
Szeretsz is: eltaszítani nem fogod.

JÓZSEF

(keser n)

Te azt hívéd? S hitted, hogy ismerél?

ILONA

Tudtam: szeretsz, akartam lángoló
500 Szíved tüzére, kénzapor gyanánt
Olajt zudítani. Bécsbe feljövök:
Itt közeledben élni, égni, és
Lángomba bésodorni téged is.
– Otthon gy lölt, itt megvetett teremtés,
505 Kétértelm talán el tted is: –
De szívem elzárt könyve eddig egy
Angyal kezében állt, az olvasá;
Mosolygva helybehagyta. Most neked
Nyitám föl azt. Tekints belé! – S imádkozz’
510 Bel le, vagy dobd sárba!

JÓZSEF

(kin Ilona beszédei alatt nagy küzdés és szembeötl változás ment át)

Mit kívánsz?

Boldogtalan, mily árt: szerelmedért?
Egy életet? – Kevés! S mi könnyü és

Mily édes volna odadobnom azt:
 Ölelni téged s együtt halni meg!
 515 De nem, te nemcsak életet kívánsz:
 Lelket kívánsz, mely istent l magos,
 Nagy küldetést nyert: – hogy most ejtse el azt;
 Reményeket: hogy zúzza szét maga;
 Nagy terveket: hogy mondja, kártyavár;
 520 Húsz néma évnek minden gondolatját,
 Vágyát, vetését, amikor megért:
 Hogy vesse t zbe s mondja – polyva volt!
 S még ez se volna sok! Gyöngysor gyanánt
 Talán nyakadba f zném, – hadd örülj,
 525 Játssz véle egy percig, aztán összetörd!
 De óh, neked mindez kevés! Te ily
 Olcsón nem adhatod szerelmedet!
 Többet, te milliók üdvét, javát,
 Nagy léte szent jogát, mi mind reám
 530 Van bízva: – ezt kívánod! – Asszonyom, ezt
 Nem adhatom, mert nem enyém. – Hanem
 Hogy meglásd, miképp mindent, mi magamé
 Kész néked adni szívem: – ím, amim
 Nagy drágaságom, legszebb koronám,
 535 F kincsem, átadom: szerelmemet.
 Szerelmemet, tehozzád. Vidd, tiéd!
 Törd össze. Nem tartok reá jogot.
 Mindent odadtam. Én, koldus levék;
 De élni fognak népeim s virul
 540 Hazám! – Az én hazám! Mert nékem is van
 Hazám, azért, hogy én császár vagyok!
 ILONA
 Óh, József! Ez tehát végs szavad?
 JÓZSEF
 Ez. Nem szeretlek. Odadobtam e
 Gyémántomat. Meg vagy fizetve véle
 545 Feláldozásodért?
 ILONA
 Mi szörnyü szók!
 JÓZSEF
 A szerelem sok esdekl szavát
 Ilyenre váltja át a megvetés.
 ILONA
 S én megvetést érdelek? –
 JÓZSEF
 Vajh mi mást?
 Güntherre gondolj –, kit hűségiben
 550 Megtántoríta csalfa szód, szemed!
 Nem szégyeléd: a szolgát, ura ellen
 Használni föl? Nem irtózál, szivét –
 E tiszta, csak hogy gyöngé, lágy szivet –
 – De óh! Ki tudna néked ellenállni? –

555 Oly nyomorulttá tenned!
 ILONA
 József! Óh,
 Óh, ölj meg inkább!
 JÓZSEF
 Legjobb volna, mind
 Rád, mind magamra. Mégis, nem teszem,
 Csak eltaszítlak és – megbélyegezlek;
 Hogy meg ne lepje többé szívemet
 560 Oly gyöngeség, mely újra lábaid
 Elé vihetne. Biztosítanom kell
 E drága, – óh, mi drága! – diadalt!
 ILONA
 Mit vagy teend – mit? Az istenért!
 JÓZSEF
 Megládd azonnal.
(Azon ajtóhoz megy, hol a társaság van.)
 ILONA
 Hah! Dúlt arca, – bal-
 565 Sejtelmeket költ. Reszketek... Soha
 Nem láttam t így. Átlátszó nagy ég-
 Szin szemében a tengerszemek
 Viharja csapkod. Szédület fog el...
 JÓZSEF *(bekiált a társaság közé:)*
 Hölgyek s urak! Csak kérem, j jenek ki!
 Szép háziasszonyunk valamivel
 Meglepni készül. J jenek hamar.
 ILONA
 Az égre! (nem! – hisz istent nem ismer –)
 Nemes szivedre kérlek! Könyörülj –
 JÓZSEF
 Nemes szívemre? Azt kigyógyítottad!
 ILONA
 Tégy, mit akarsz hát! Kész az áldozat, –
 És mozdulatlan várja a csapást.
(A vendégek az alatt rendetlenül tolongnak elé.)
 KHEVENHÜLLER
 Meglássa, kész a botrány!
 THURN
 Meglehet!
 KHEVENHÜLLER
 Már szinte bánom, hogy nem általunk
 Történt! Miért nem is siettem!
 KAUNITZ
(Lascyhoz) Ohó!
 580 Mi készül itt? Félek, nehéz id !
 LASCY
 De hol maradnak Erzsi s Günther is?
 JÓZSEF
 Na, drága grófné, – várjuk szép szavát.

Nem szól? Ah, értem! Engem lesz kegyes
Megbízni. Azt akarta mondani:
585 Hogy társaságunk már terhére van,
S hogy elbocsátja –? Úgy-e azt?

ILONA

(gépileg) Igen.

JÓZSEF

S hogy ezutánra zárva termei
Mindenkinek s örökre. Azt?

ILONA

(növeked fásultsággal)

Igen.

JÓZSEF

S hogy sem ön az udvarnál soha többé
590 Meg nem jelen, – sem a császár soha
Nem, ön lakában és egymást ezentúl
Nem ismerendik. – Úgy-e azt?

ILONA

(véger feszítéssel)

Igen.

(Ájultan összerogy.)

THURN

El van taszítva.

KHEVENHÜLLER

Meg van ölvé!

JÓZSEF

Menjünk,

Nincs több helyünk itt. Ne legyünk tovább
595 Terhére háziasszonyunknak.

*(Indul. Utána a többiek. Az ájultnak, ki a
sz nyegen fekszik, senki sem megy segítségére.)*

KAUNITZ

– Óh,

Felség, de mégis – ez sok.

LASCY

Könyörülj!

JÓZSEF

Féljobb! El re! Menj! – Parancsolom.

*(Kaunitz és Lascy némán meghajolnak s el. Utánok József. Utána mind el. Ilona a
sz nyegen fekszik. Pár percig a színpad néma. Akkor Günther j. Nem lát senkit,
bemegy azon terembe, hol a társaság volt. Visszaj .)*

GÜNTHER

Nincs senki! S ily hamar? – Éjfél se múlt!

De még világ van – minden lámpa ég.

(A színpad elejére jöttében meglátja az ájult Ilonát.)

600 Az istenért, ez ! Nagy ég, mi történt!

(Térdre borul mellette s kezeit hévvel megragadja.)

(A függöny legördül.)

NEGYEDIK FELVONÁS

Els jelenés: *Bécs. A császári várakban.*

(A második felvonás els jelenetbeli terem. – Günther j , iratokkal.)

GÜNTHER

Nem állhatom tovább! Minek nekem
Ez a szolgálat! Nincs szüksége már
Günthernek e világon semmire,
Még életére sincs. Az is teher.

- 5 S ha nem volnék keresztyén: könnyen el-
Dobnám magamtól. Úgy csak hurcolom,
Mint gályarab, a rákötött golyót,
Amíg leroskad – s a porondba sírt
Ásna, vagy elnyeli az óceán.
- 10 Mindegy neki; – bizony, mindegy nekem is.
– nincs! Let nt az égr l, mint lidérc
A ködben: az volt! – Erzsí, az szegény
Zárdába ment. Óh, fátyla könny ded
Szövetje mily nehéz vasüng nekem,
- 15 Mely szívemen nyom és agyonszorít.
– Mind oda vannak! Mit keressz te még,
Te Günther itt?

(József merengve j .)

– Csitt. felsége j .

JÓZSEF

- Tehetem-é mást? Minden ellenem,
Kezemb l már-már kifacsarva volt
- 20 A diadal. S a célhoz ily közel!
Magyar nemesség, magad vagy oka!
Én fölvevém a keszty t, mit elém
Oly vakmer n dobál! – Nem akarád
Szent célzatim gyümölcsét szeretet
- 25 Árán: – fogadd most láng és gy lölet
Árán el azt! Három Szibilla-könyv* –
S immár utolsók! – Hóra! Ég-e már?
Világosúl az ég? – Hah, lobban-é
A nyugtalan vér, mely nem engedett
- 30 S most t zbe feccsen? – Mégis... iszonyú!
Halál fut át, borzongva, testemen.
Nem élhetek soká... Hah, akarom
– Bár e setét világitásban is –
Míg sírba mennék, látni m vemet!
- 35 S mit, iszonyú? Nem volt-e iszonyúbb,
Mit eddig áldozék? –

* Szibilla – jósn a görög-római mitológiában. A Szibilla-jóskönyvek Tarquinius Superbus király idején kerültek Rómába, külön templomban, saját papság rizte ket.

GÜNTHER
(félénken közelít)

Felséges úr –

JÓZSEF

Ki az? Ki mer? Ha!

GÜNTHER

Óh, felséges úr –

JÓZSEF

Te vagy? Mi kell? Csak ülj le s írd tovább –
Hagyj engemet.

GÜNTHER

(félre)

Er t kell vennem. *(fenn)*Én,

40 Felséged, – elbocsáttatásomért
Könyörgök.

JÓZSEF

És mért? Nem vagy jól fizetve?

Sok a dolog?

GÜNTHER

Nem az, felség! – Csupán

Beteg vagyok, – s valami félrees

Helyt keresek: meghalni!

JÓZSEF

Jó fiú,

45 Értem bajod! Ne hagyj el engemet.

GÜNTHER

Felséged immár hasznom nem veszi.

JÓZSEF

Ki tudja? Csak maradj. Jól értem én

A te bajod'. Jobban talán magadnál!

Óh, tudtam én, hogy Szécsy Ilonát

50 Te is szeretted.

GÜNTHER

Óh, felséges úr!

Óh, könyörüljön!

JÓZSEF

Hallgass csak reám.

Azt is tudom, hogy érte engem is

Elárulál. De nem haraghatám:

Bodult valál csak, – s én nem voltam-é az?

55 S t, akkor is csak jót akartam én!

Tudtod kiv l azért küldém oda

A Lascy húgát, hogy meglátva ott:

Parázsban alvó érzeted megint

Fölgyüljön érte; szende képít l

60 Tanulj megint mosolygni; – egy mosoly

Virága többet ér a szenvedély

Egész tüzénél, melyben olvadó

Gyémántok sutorognak! – Jót akartam;

Hogy célt nem értem: arról ki tehet?

65 De ládd, amit József kezébe vesz:
 Az mind török! Átok-fogott e kéz!
 Bocsáss meg, jót akartam! Óh, hogy a
 Pokolban annyi jó szándékú sül,
 Ki a világot, ostobán, mer

70 Jó indulatból, vérbe, lángba dönté!
 GÜNTHER
 Felséges úr –
 JÓZSEF
 S te mégis menni vágysz?
 Kérésem meg nem indít? Nézd szegény
 Császárodat: – kivel fog olykor
 Arról beszélni, kit – De csitt! Mehetsz,
 75 Nem is akar, nem is fog soha!
(Rosenberg j .)
 ROSENBERG
 Felség –
 JÓZSEF
 Te vagy, Rosenberg? Nos, mi hír?
 ROSENBERG
 Amit reám egy hét el tt bizott
 Felséged, azt csak most tudám meg.
 JÓZSEF

Én

Bíztam reád? Nem is tudom – Mi volt?
 ROSENBERG

80 Kipuhatolnom: Szécsy Ilona
 Grófné hová vonult?
 JÓZSEF
(közönyt mutatva)
 Vagy úgy! No hát – ?
 ROSENBERG
 Titokba' ment, – erdélyi birtokára.
 JÓZSEF
 Erdélybe? Ha! Van ott is birtoka?
 Mi?
 ROSENBERG
 Van, Zarándban.
 JÓZSEF
(megragadja)
 Ember! Mit beszélsz!

85 Zarándban?
 ROSENBERG
 Ott, valóba', – nem tudom
 Felséges úr, – ha vétettem – ?
 JÓZSEF

Talán

Nem jól tudod? Vagy én hallám balul?
 Zarándba, mondtad? Nem, ne ints! – Hazudsz –
 Vagy úgy! Igaz! Mit bánom, – mi közöm

90 Nekem vele? – Ha! Hóra! Lángol-é
 Az esti ég már? Lobban-é a vér,
 Az szív-vére?... Nem, ezt nem akartam!
 Ah, sors! Irtóztató vagy! Lábadat
 Miért teszed rám? Itt verg döm, itt

95 Vonaglok ím, sarkad nyomása alatt!
 ROSENBERG
 Mi lelte felségét, Günther?
 GÜNTHER
 Én
 Semmit sem értek.
 JÓZSEF
(fölrriad)
 Günther, azt hívéd:
 Élted haszontalan már? – Óh, nem az!
 Pókszál, melyen egy élet függ, – az –

100 Halld! – az Ilona élte.
(Az íróámlához megy s gyorsan ír néhány sort.)
 Nem akarom,
 Hogy meghaljon. Így? Óh, nem, ne így!
 Vidd e levélt! – Hórának! Egyenest!
 Vidd! Menj! Repülj! Légy a vihar, – ez a
 Száraz levél, szárnyadra! Nem! Mag ez,

105 Mely életet visz, messzi tájra! – Tedd
 Nappá az éjt. S ha majd, közelgve, az
 Eget keletre pirosolni látod:
 Tedd lehet vé ott a képtelent!
(Bizalmas suttogással!)
 Ládd, másra ezt nem bízhatom!

110 Mert a madár is vánszorgó csigává
 Válnék nekem... Te meg röpülni fogsz.
 Óh, csak röpülj; Hórának add. Eredj!
(Günther el.)
 ROSENBERG
 Felség – ?
 JÓZSEF
 Rosenberg, egy kérdést se! Egy
 Hangot se! Légy vak, néma és siket!
(Rosenberg némán meghajol.)

115 Ki j – ?
(Kaunitz j .)
 Ön az, jó Kaunitzom? Mi hír?
 KAUNITZ
 Felséged, a magyar követség –
 JÓZSEF
 Ah,
 Éppen ma, – éppen most! – Lehetne még
 El nem fogadnom?
 KAUNITZ
 Azt alig lehet.

- Kit zve volt az óra, – s pontosak.
 JÓZSEF
- 120 Hát j jenek! Mindegy: ma, bármikor,
 A válasz egy, – nem engedek. Nem egy
 Vonást! Hajoljanak, vagy törjenek.
 KAUNITZ
 Felség, de én még egyszer térdimen –
(letérdel)
 JÓZSEF
 Keljen föl! Úgyis minden hiába.
 KAUNITZ
(folyvást térden)
- Felség,
- 125 Kaunitz egyszer, most áll térden, egyszer
 S többé soha. Hallgassa meg szavam.
 – Ma még lehet engedni, még szabad.
 Mert hogyha most nem, nincs többé visszalépés;
 S aztán – a felséged becsületéért
- 130 Én nem fogom engedni, bár egész
 Ausztriánk utána omlik is!
 Egy óra van még, e jelenvaló;
 Ha ez lefut, örökre folyt le, – s a
 Klepsidra * vissza nem fordul; habár
- 135 Jövend id , mid n minden kicsiny
 Homokszemét gyönggyel beváltanók.
 Most Belgium lecsendesült, s talán
 Holnap megint zajg. – A török vizsály
 Egy percre szúnyad; – Hóra most, setéten –
 JÓZSEF
- 140 Mit tudsz te arról?
 KAUNITZ
(utóbbi szavait ismételve)
- Hóra most, setéten
 Csóválja véres fáklyáját, s talán
 Holnap leverve: – újra szabadon
 Lélegzel, a csak egy pillanattig
 Megfélemlült nemesség; – ébredése
- 145 Harag, s boszútol zve, szörnyü lesz.
 – Felség! Nem enged egy vonást? Ne is!
 Mindannak, amit ön célul tűzött,
 Valósulást ígérek. Én, Kaunitz –
 Egy percnyi tartalék csupán, amit
- 150 Követelek. Egy szó, egy biztatás:
 Lecsöndesíteni a magyart. Csak egy
 Kézlendület, mely a nemes – de most
 Morgó oroszlánt végigsímogassa!
 JÓZSEF
 Hallgass! – Igérni, amit nem lehet,
 S nem akarok megadni: József ezt

* Klepsidra, görög szó, jelentése vízióra. Itt homokóra.

Nem tette még, nem is teszi soha!
Mért nem tevém fejemre koronájuk’?
S mért sürgetik, hogy fölvegyem? – Mivel
Tudják, s tudom: hogy a korona csak
160 Egy hiu ékszer, ám ötven király
Esk je zsibong a keretében: – és
József, ha esküszik: megtartja; vagy
Nem esküszik. – Egy percnyi visszalépés,
Mondottad: egy kis tartalék? – Kaunitz,
165 Hol a fejed? Egy percnyi gyöngeség
Örökre elveszít! – S hogy lesz jogom
Sürgetni újra, mit magam adék
Föl egyszer?! – Állj föl, j jenek.

KAUNITZ

(föláll)

A trónteremben –

JÓZSEF

Nincs kedvem, parádét
170 Csinálni. Menj, Rosenberg; j jenek,
Itt várom ket. *(Rosenberg el.)*

KAUNITZ

(gúnnyal)

Nincs itt könnyü helytt
Egy kis melegvíz?

JÓZSEF

Tán a kezedet

Mosnád, te új Pilátus?

KAUNITZ

Azt, uram.

(Ajtó nyílik. Tizenkét magyar f úr, gróf Ghymes Miklós vezérlete alatt j . – József írótlábjához d lve, mozdulatlan várja be ket. Kaunitz mellette áll balról.)

JÓZSEF

Beszéljenek.

GHYMES

Felség. Magyar hazánk
175 Nevébe’ szólunk. Bátor, a magyar
Nemzet jogát csupán országgy lés
Tarthatja fönn; s azt védni: megbizást
Csupán ez adhat. Ám, kéréseink
Országgyűlés iránt nem nyertenek
180 Meghallgatást; megyéinket, melyek
Szólhattak és szóltak: fels bb parancs
Feloszlata. S most mélyen sújtva, csak
Mint egyesek, – bár tudva, hogy szavunk
A hallgató hazáé, állunk itt: – atyánk,
185 Királyaink utóda színe el tt;
– Törvényeink nehéz sérelmeit
Hozzuk föl panaszul a felség elé,
Ki azok réül hivatva, most
Saját jogát tapodja bennök el.

- 190 – Nyelvünk panaszát, mely tördelve rezg
Hogy számüzötten kell bolyongnia
A Kárpát alján, hol sok századig
Virult s a törvényt zengte hantjain.
– Személyeink panaszait, nemes
- 195 Létünkre, kik már-már odajutánk,
Hogy házainkat – a nemes telek
Dics jogát gúnyolva, – szám alá,
Földünk határit holdak s lánc szerint
(Óh, a valódi jelkép!) – íraták.
- 200 De, óh, mi ez mind, minden bánatunk
F kútfejéhez? – A felség feje
Még koronátlan, – störvényeinket
Esküje még meg nem pecsétel!
S t, koronánkat, István szent jelét
- 205 Mely annyi vészben óvta, mint ereklye
Hazánkat: azt is elvivék hazúl;
Jelül, hogy a jog, – melyet képvisel, –
Nincs honn a honban s rejtve bujdokol!
– De mit beszélek? Sérelmink kinél
- 210 Lehetnek ismer sbek, mint királyunk
El tt: ki ket egyedül adá
S vonhatja vissza. – Felség, nem valánk
Keserüek. A gyermek, atyja el tt
Szelíden és bizalmasan beszél.
(Meghajítja magát.)
JÓZSEF
- 215 Végezted? – Én még rövidebb leszek
S kezdem a végén. Hiú ékszer a
Korona soknak; – tört eskük fel l
Szintannyi példa, mint ellenkez ;
Én koronámat, mely jegygy rüként
- 220 Köt össze népeimmel, szívemen
Hordom, s csak akkor ejtem el, mikor
E szív megsz n dobogni – értetek!
– Minden panasztok, ötvenkét megye
Még annyi írásában állt el ttünk;
- 225 Megfontolók. De mit mi népeink
Javára tenni vélünk: semmi abban
Nem tántorít meg. – Nyelvetek becsülöm;
Otthon jeles, szerelmet édesen vall,
De nem való igazgatásra. – Még
- 230 A lánc, a hold meg a házsám fel l.
Nem szégyenelnéd, büszke f nemes,
Hazád javára nem adózni, míg
Szegény parasztod dolgozik neked,
S fizet helyetted! Eszterházy herceg,
- 235 Hallom, saját kezével írta föl
– Példát hogy adjon – s kastély-falára
A számot; és neki nem sérelem?

– Országgy lést fölösleg volna most,
(Mert csak panasz zajogna) tartanunk.
240 De majd ha szent szándékaink el tt
Hátrál az önzés, s mint hisszük: nemes
Szívek hálája fogja atyai
Szívünk könnyét szemünkbe csalni: akkor
Meghallgatandjuk a h Magyarország
Kívánatit.

GHYMES

(térdén)

Felség! Egy sz magyar,
Ki istenén kül senkinek se térdelt,
Kér, esdekel: csak most, a h magyart,
Most ne taszítsd el! Óh, keserviben
Ki tudja, mit tesz? – sőd, Leopold – –

JÓZSEF

250 Halgass. Ti a történetb l nagyon
Tudtok leckéket adni. – Egy id
A másnak ellensége, két hasonló
Nap nincs a történetben. – Állj föl, és

(Ghymes föláll.)

Mehettek. – Ezt vigyétek még haza:
255 József kegyelmes, megbocsátni kész.
De a makacsra kérlelhetetlenül sújt.
Kezem szelíd, baráti kézfogásban,
De vasbilincs, ha ellenkézt szorít.
Mehettek. *(Int.)*

GHYMES

Óh, király! Imádkozunk

260 Hogy soh'se j jön nálunk zordonabb
Hírnök tehozzád.

(A magyar urak meghajítják magokat s – el.)

JÓZSEF

Ah, mi volt e végszó?

Fenyegetés?

KAUNITZ

A hírharang csupán,
Mely azt jelenti, másíthatatlanúl,
Hogy vagy felséged, vagy Ausztria
265 E pillanattól fogva veszve van!

Második jelenés: *Erdély szélén. Szécsy Ilona kastélya.*

*(A grófné szobája. Egyszer bútorzat. Az ablaknál imazsámoly; a kandallóban t z.
Ilona teljes gyászban asztalnál ül. Udvarmester mellette áll.)*

UDVARMESTER

Kisasszonyom, hajh, várni nincs id .
Már lángban áll a két szomszéd falu
S led lt lakókkal s kastélyaik.
Rajtunk a sor, s a Hóra b sz csoportja

270 Tréfát nem ért. Az égre kérem –
 ILONA
 Óh,
 Jó Péterem, te csak menj. Régi h
 Szolgánk valál; megáldjon érte az ég!
 Én nem megyek.
 UDVARMESTER
 S én nem hagyandom el
 Úrn met.
 ILONA
 Azt nem engedem. Siess,
 275 S hagyj engemet sorsomra! Életem
 Nem jut kezökbe. Arról biztosítlak.
 Cselédeink –?
 UDVARMESTER
 Az udvari cselédség
 – Hogy mind oláh volt, – elszökött; talán
 Hórához át. Csupán a vén Juont
 280 Látám ma is még; lenn a cs r körül
 Ólalkodott. – A nagysád Trézije
 – Szegényt hideg kirázta féltiben –
 A konyhapadlón ül, imádkozik s sír;
 De esküszik, hogy nagysád nélkül sem
 285 Megy innen! –
 ILONA
 A szegény jó, h leány!
 Nem! Azt nem engedem. Csak érte is,
 Péter, neked futnod kell. Menj hamar,
 Kötözd csak össze legszükségesebb
 Batyútokat – menj! Hagyj magamra, míg
 290 Imádkozom.
 UDVARMESTER
 (*féle*)
 Jó, elmegyek. De csak
 Közelre, itt várom meg, bármi ér.
 (*Udvarmester el.*)
 ILONA
 Jó emberek, kik még az életem
 Aggódni tudtok. Nektek az becses.
 Nekem csak ma halál kívánatos!
 295 akará! – Ah! Tudta-é, hogy itt
 Rejt ztem el, mint lomb alá a meg-
 Sebzett madár: hogy éppen így, reám
 Küldé boszúja véres eszközit?
 akará! – S lehajtott fejjel én
 300 Bárdját nyugodtan várom; már el bb
 Éré csapása szívemet s mi benne
 A legmagosb oltáron állt: hazám!
 Csak sújts, er sben nem sújthatsz! – Talán
 Lesz annyi id m, amíg imádkozom.

(Imzámolya felé megy. Az ablakon kitekint.)

305 Hah! Itt e látománnyal szembe? – Nem!

Itt vérbe s iszonyba fül imám,
S átokra válna!.... Mit is kérjek én
Istentül? – Életemmel kértem t,
Nem pusztá szóval; mégse hallgatott meg.

310 Nem fogadalmat, szívet áldozék
Érted, hazám, az égnek! S mégis, ah,
Üres kezekkel tére vissza hozzám
Az áldozatnak, onnan, angyala!

– De mégis, érte! Néki tán imámra
315 Szüksége lesz. S hazámért? – Óh, szegény
Hazám, ha téged megválthatna egy
Imám, ha éltem meg nem válthatott!
Nem, nem tudok.

(Visszamegy az asztalához. Levélcsomagot vesz fel arról.)

Ezek levélkéi!

320 Csak egynehány, de, óh, mi kincs! Futó,
Papírra hányt sorok: – de mélyen a
Szívembe vésve.

(A kandalló elébe ül s míg beszél, egyenként dobálja bele a leveleket.)

Nemsokára el-

Hamvad szívem. El zzetek ti meg!
– Te legels ! Csak maradj utól!
– Te kis dalocska, melyet énekelt,
325 S kértemre átírt! – Óh, bohó lapocska,
Talán mosolyja rád ragadt, hogy így
Nevetsz rám? – Ah, esdekl szavak!
Akkor se, most sem irgalmazhatok!
– Te is! – Te is! – Ez egy maradjon itt

330 Vánkosnak elhaló szívem, neked!
Nem, nem! – Ne légy elárulója! – Menj!
– Ah, mint lobognak. Aztán hamv, – egy-egy
Kis szikra még szaladgál, mintha vissza-
Kérné az elveszett lángot, életet...

335 Kés ! Örökre elmúlt! S hamva sincs!

(Elmereng. – Juon berohan.)

JUON

Kegyelmes asszony! Fusson! Itt van az
Oláh sereg.

ILONA

Hogyan Juon, te itt?

Hiszen te is oláh vagy!

JUON

A' biz én,

340 De a kegyelmes uraság nekem
Csak uraságom. Vén Juon, kinek
Sok éven által csókolá kezét:
Megölni azt nem tudná! Énvelem
Jól bánt az úr, a tisztartó se bántott,

Mért bánthanám én!
 ILONA
 Menj csak, jó Juon;
 345 Én is megyek, majd.
 JUON
 Jaj, de Hóra már
 Benn a faluban; éppen erre tart
 Sergével.
 ILONA
 Úgy csak menj ki, jó Juon,
 Már készülök. *(Juon fejrázva el.)*
 Hah! Itt az óra hát!
 Jöjj, jó üveg: tartalmad üdv.
(Kis üvegcsét vesz föl asztaláról. Hirtelen kiüríti. Künn egyre növeked zaj.)
 Elég
 350 Volt már az élet. Óh, ne késs, halál!
(Imzámolyára térdel.)
 Isten, haragszol-é reám? Szegény,
 Szegény leányra, hajh, ki nem tudá
 Mit tesz! Ki önként törte meg szívét
 Nagy díjra várva – és mit sem nyere:
 355 Csak nagy csalódást s örök élt kint!
 Óh, balga én! Ki elvetém a bölcs
 Tanácsot: „Asszony semmit sem szerethet
 Jobban becsületénél.” Balga és
 B nös szívem! Magadba’ b nh döl.
 360 Könyörögj helyettem, áldott Sz zanya!
 S te, üdvözít Krisztusom, te légy
 Hív közbe’járóm. – Óh, légy érte is,
 A b nösebbért! Nem, nem; – én vagyok
 A b nösebb: ki meg nem sz ntem t
 365 Szeretni, – s áldom, ah, gyilkos kezét!
(Az imzámoly fölébe hajolva némán imádkozik. A zajt künn egyes kiáltások szakítják meg. Dulakodás hallatszik. Majd sikoltás, mint mikor valakit megölnék. – Akkor Hóra /gazdagon ékített nemzeti öltözetében/ – és Szalisz /félcsászári egyenruhában/ rohannak be fegyveres oláh csoport élén.)
 HÓRA
 Halálra vélők! Senkit sem szabad
 Kímélni. – Azt az áruló oláht,
 Ki még uráért esdekelnit mert,
 A legmagosbik fára!
 SZALISZ
 Mégis, azt
 370 Mindenest addig kímélni kell,
 Míg kincseiket elé nem adja. Mert
 Fogadni mernék: arany és ezüst
 Mind el van ásva.
 HÓRA
(a még térdel Ilonához megy s megragadja.)
 Föl, cudar!

ILONA

Ne bánts!

Imádkozom.

HÓRA

Volt rád elég;

375 Nappá tevék az éjt is, templomod
Nem oly világos a magos misén,
Mint volt a környék általunk. Siess!
Halnod kell.

ILONA

Arra kész vagyok.

(fönláll)

SZALISZ

Ni! Szép!

380 Ezt a lányt elkérem, Hóra. Hadd
Legyen enyém.

HÓRA

Előbb enyém. Neked

Jó azután is.

SZALISZ *(félre)*

A kevély oláh!

De ellenkezni véle nem merek.

ILONA

Hiába versengtek: kié legyek?

Mert élve nem lesz testem egyiké is.

385 Van már nekem, ki engem elvigyen:
A jó halál!

HÓRA

Az is rád talál!

Vigyétek addig.

(Nehányan Ilonához közelednek. Günther, kezében iratot tartva magosra jár, s errel utat tör magának.)

GÜNTHER

Hó! Megálljatok!

Hol Hóra!

HÓRA

Itt vagyok, ki vagy, mi kell?

GÜNTHER

(Ilonát meglátja, örömmel)

Nem késtem el! Nagy ég, hálát adok:

390 Jókora jövék.

ILONA

Szegény Günther, te vagy!

S értem jövék? Ki küldte? József?

GÜNTHER

A

Császár!

NÉP

Az Imperátu! Szetreászke!*

* Román szavak, jelentésük: A császár! ...!

HÓRA
 Ki mondja itt ki a császár nevét?
 GÜNTHER
(átadja a császár iratát)
 Olvasd!
 HÓRA
 Mi ez?
(Elolvassa s széttépi.)
 Hazudsz. Ez nem a császár
 395 Írása volt.
(félre)
 – A lánykát nem hagyom
 S nem jó a népnek kegyelemre adni
 Példát.
(fenn)
 Vigyétek.
 GÜNTHER
 Vakmer ! Te a
 Császár parancsát gúnyolod?
 HÓRA
 Kölyök! –
 Vigyétek ezt is. Ágra véle! Majd
 400 Onnan vicsorgasd a fogad!
 ILONA
 Szegény
 Günther, te is vesztedre jössz. S miattam!
 Miért jövel? Engem veszély nem ér.
 Én boldogan látom meg a halált.
 – Vad Hóra! Nézd ez üveget. Üres!
 405 S szívemben érzem már er s tüzét. Nincs
 Rajtam hatalmad.
 HÓRA
 Óh, az átkozott!
 De nem hagyom magam kijátszani.
 Még élsz! – Szíved piheg még, véred ég,
 S enyém lehetsz! *(Ilonát akarja ölelni.)*
 ILONA
 Megállj, ne közelíts!
 GÜNTHER
 410 El, vakmer ! Akit császárdja véd,
 Annak személye szent. Ne merje t
 Érinteni senki!
 HÓRA
 Haha! Nyomorult
 Eb! Még csaholsz? – Csak jersze, gerlicém!
*(Er szakkal átkarolja Ilonát, kinek Günther segítségére akar sietni, de hátulról oláhok
 által lefogva tartatik. Ilona küzdés közben kiragadja Hóra kését tüss je mell l s
 önszívébe üti.)*
 ILONA
 Késelt a méreg! Késed olda föl!

415 *(Lerogy.)*
József! Hazám! Holtig szerettelek!
(Meghal.)
HÓRA
Meghalt! Mi kár! Szép volt s a vágy tüzét
Egy csókja sok lett volna oltani.
Tüzet lakának! Máglyán égjen el
Szép teste, hogyha itt nem éghetett
420 H keblemen! – Azonk l gyújtsatok
Három falut föl érte. Hadd legyen
Szép temetése!
GÜNTHER
(A halottra borulva.)
– Halva is mi szép!
Szebb mintsem élve! Mert el nem taszít!
HÓRA
Hát ez mit rjög? Kergessétek el!
GÜNTHER
425 Óh, öljetek meg, irgalom ha van
Még szívetekben!
HÓRA
(Vad gúnyyal.)
Nem kívánsz-e mást?
GÜNTHER
Csak a halált.
HÓRA
Adjátok meg neki,
Amit kíván. A haldoklók utolsó
Kérése szent a keresztyén el tt.
430 Pedig hisz az oláh is csak keresztyén!
(Ilona hulláját és Günthert kiviszik.)

(A függöny legördül.)

ÖTÖDIK FELVONÁS

Els jelenés: *Bécs. A császári várpalota.*

(A második és negyedik felv. els jeleneti terem, azon különbséggel, hogy a kandalló mellett kényelmes támlás szék áll, a beteg császár számára. – Rosenberg és Daller j nek.)

ROSENBERG

Hogy végre látunk! Egy egész öröklét,
Mióta nélkülözünk.

DALLER

Persze, te

A kabinetben, – én a harcmezőn
Kerestem azt, mi céломhoz vezet.

ROSENBERG

5 S azt el is érted. Hadnagyból –

DALLER

Maga

Nagy Józsefünk tett, s épp a harc színén
F századosná!

ROSENBERG

Szép. S hogy ment különben

A háború?

DALLER

Előbb ugyan roszul!

10 Míg Lascy, – mint a vén cigány, ki egy
Nótát feled naponta*, – volt vezérünk:
Vertek szüntelen!

ROSENBERG

A szegény öreg!

Mióta hűgán az a gyász esék,
Nem ismerünk rá! Kár, hogy oly nagyon
Szívére vette.

DALLER

Nem volt jobb sorunk

15 A vén Hadikkal, – Nyolcvan éves! És
Merőpodágra! S slendrián*! – Hiába! –
Következett! Elre tolt az
Áldott idő! – E nálunk így szokás!

De végül József, – a lángész! – belátta,

20 Hogy nem megyünk így semmire, – s dicsőn
Lemondatott Hadikkal! – Laudon
Lett a vezérünk. Attól fogva más

* Az anekdotikus eredet hasonlat talán leghíresebb megfogalmazása Arany János 1852-ben írt versében, *A világ*-ban olvasható: *A világ egy vén muzsikás,*

*Nem tud már kezdeni mást;
Minden hangból húz csak felet,
Minden nap egy nótát feled.*

* Podágra (görög-latin) – kőszvény. Slendrián (német), jelentése: felületes, rendetlen, hanyag.

Világ köszönte táborunkba. – Majd
Kétszáz mérföldre terjed csatár-
25 Lánckunkat összehúztuk, s egynehány
Ponthoz szorítók. Nándor ostromát,
A legdicsőbbet néztem végig én;
S hogy nem henyén: mutatja homlokom.
Dicső napok! – De félek: iszonyú
30 Drágán fizetve!

ROSENBERG

Hogyhogy?

DALLER

Láttad a
Császárt, mióta visszatért?

ROSENBERG

Igen.

Nos?

DALLER

Összetörve! Árnya önmagának!
De nem csodálom: – annyi baj, veszély,
Álmatlan éj, rossz ét, jó-rossz idő,
35 Aggály, boszúság: amit kiállt!
– S magát kímélni? – Nincs oly százados,
S t, mester, – mit! – nincs a közlegény,
Ki azt ki t rte!

ROSENBERG

És te azt hiszed:

Ez törte t meg? Ez csak élteté!
40 Hogy ilyenekben gyönyört talál:
Azt én tudom csak. – Más az baja.

DALLER

S mi volna? Ej!

ROSENBERG

Mi itt rág! Nem a test
Szenvedt s merült ki. Ott a szív beteg.
De nem csodálom. Minden lépten új
45 S új akadály; azokkal küzdeni;
A küzdelemben egyre bukni, – és
Nem únni meg; a Sysiphus kövét
S a Danaidák hordaját* lehet
Csak mérni hozzá! – Kezdet óta én
50 Fejrázva néztem a sok újítást,
Nem helyeseltem a mohó hevet,
Mely t rhetetlen összedönte mindent,
Mi útban állt. De most én mondom: ezt
Nem érdemelte. Tíz nagy év nemes
55 Munkája, – semmi! Képzeld: küzdj te tíz
Hadjáraton, hozz száz sebet haza
S ne légy egyéb hadnagynál!

(Első tükörj.)

* Mindkét görög mitológiai történetben a hiábavaló munkával büntettek az istenek.

Jó napot,
 Titkár úr! felsége tán nem is j
 El ma –?

ELS TITKÁR
 Hátha itt meghalna! – Hajh,
 60 Pedig bizony beteg! De nem hiszi.
 DALLER
 Szerencse még.
 ELS TITKÁR
 Abban van élete,
 Hogy dolgozik.
 DALLER
 Míg bírja!
 ROSENBERG
 Igazán!
 Meglássa bárki: tollal a kezében
 Hal meg!
 ELS TITKÁR
 S azonnal itt lesz. Egynehány
 65 Írást szedek csak össze, mik fel l
 Kérdezkedett. Bizony nem örömet
 Láthatja ket. *(Írásokat szed össze.)*
 JÓZSEF
*(Betegen megtörve, – Lascy vállára támaszkodva j . – Második titkár utána írásokkal.
 – Rosenberg és Daller távozni akarnak.)*
 Csak maradjatok.
 Daller, te vagy? Bajtárs, Belgrád alatt
 Szép egy napunk volt. A jövő tavasz –
 70 Ha érjük – annál szebbeket ígér még.
 Ha ezredes lész csak jelentsd magad;
 Jutalmat is szántam neked. – Te Lascy: –
 – Elbb leülök! Ah, régen, nem ily
 Puhán valék szoktatva; szalmaszék is
 75 Megtette; most bágyadt, beteg vagyok. –
 Te Lascy, – Dallert szántam én Eliz
 Húgodnak. – Ej, ne sírj, te lágyszív !
 Elmúlt, mi volt! Günthert feledni kell,
 S mindent, tudod, mindent: mi véle egy
 80 Korbul való! – De hol van a húgod?
 LASCY
 Felség, apáca lett –
 JÓZSEF
 Mit, fölvevé
 A fátylat? Azt nem is tudám.
 LASCY
 De föl!
 És elhagyott örökre!
 JÓZSEF
 Megbocsáss,
 H s Dallerem. Csak így van! Amit én

- 85 Terveztem: az még mind dugába dolt!
Ez is. Nyugodjék. – Titkár úr, vegyük
Írásaink. Ma tán gyöngébb leszek,
Mintsem soká kibírjam. Csak siessünk.
ELS TITKÁR
- 90 Felség, emitt van a tudósítás,
Hogy Belgium nyugodt már.
JÓZSEF
(keserűen)
- Az lehet!
Mindent megadtam, mit legvérmesebb
Kívánatuk kért. Visszavontam azt,
Amit tevék, mind. El, ad acta*! –
ELS TITKÁR
- Itt
- 95 A f vezér és Suwarow között
Azóta váltott két levél. Egész
Hadjáratunk elnyit az orosz
Venné magának.
JÓZSEF
- Eh! Belgrád enyém,
S a bosznia szélek. Írd meg Katalin
Cárnék ezt: József semmit se kér,
100 Semmit sem ad. – Hogy is van az? – Tudom:
„Szegédött bér, osztott konc.” – ennyit a
Magyartul is tanultam. – A jövő
Tavasza majd meglátjuk. Háborúnk
Magát kinövi majd akkorra. – Nos?
ELS TITKÁR
- 105 A f vezér itt közli, pontosan,
A megapadt létszámot. A sereg
Egyharmadát veszíté; a ragály
Vivé nagyobb részt sírba.
JÓZSEF
- Tedd külön,
Majd áttekintem. – Ez nem gátoland.
110 Jöv tavaszra majd újoncozunk.
Most Magyarország kissé lanyha volt;
Jöv re, azt remélem, csak ki fog
Pótolni némit. Folytasd.
(Észrevéve, hogy a második titkár állt az első titkár helyére.)
Vagy te? Jó.
- MÁSODIK TITKÁR
- 115 Felséged, a megyék, – a gabna – és
Ujoncadás miatt gy léseket
Tartván felséged engedelmiből,
Nagyobb felök a tárgyról eltekintve
Nehéz panasszal áll elő.
JÓZSEF

* Ad acta (latin) – véglegesen félre tesz valamit.

Tudám,
Hogy így lesz! Ez a hála! Engedék,
120 Ez egyben engedék: – s ím, így fizetnek.
– Írnak?
MÁSODIK TITKÁR
Tekintse meg felséged, ím
Egész csomag fölirat.
JÓZSEF
És mit írnak?
MÁSODIK TITKÁR
Egy rész a régi dalt, az annyiszor
Lantoltat! – Elvett alkotmány, tiport
125 Nemzeti nyelv, sértett nemes-jogok,
S a többir l. Felséged ismeri –
JÓZSEF
Csak igen is jól. Nincs egyéb?
MÁSODIK TITKÁR
Emitt
Egy gúnyirat, mely vakmer n veszi
A háborút, s felséged célzatit
130 Sért s a vérig metsz kés alá!
JÓZSEF
Ha! – Mit beszél?
MÁSODIK TITKÁR
Hogy háborúnk mer
Haszontalan, s legjobb esetben is,
Több veszteség, mint nyerhetünk vele.
Hogy e töröktül elzsarolt, kiélt
135 Szerb, s bosznia-földért ínséget, ragályt,
Szükölködést és döghalált hozunk
Különben is két rossztermésű év
Alatt nyög egyéb országainkra.
JÓZSEF
– Azt mondja? Hajh! Hát így veszik fel k?
MÁSODIK TITKÁR
140 S t, többre megy: „Talán ez épp a cél”
– Úgymond merészen ez: „nem bírva már
A magyarokkal, elcsigázni, és
Úgy kényszeríteni ket megadásra.
Ha Hóra nem segíté, majd segít
145 Ez a nagyobb érvágás!” – így beszél.
JÓZSEF
Hah!
MÁSODIK TITKÁR
A szabadsajtó gyümölcse!
JÓZSEF
Hallgass!
Bár, hogy kegyetlenül törettem a
Kerékbe Hórát: vád s gyanú alól
Nem old föl engem: el nem ijedek!

150 Firkáljanak csak! Az nekem nem árt.
Más, azt remélem, a közvélemény
E háborúmról!

MÁSODIK TITKÁR

Felség, fájdalom,
Nem azt mutatják e föliratok;
Legtöbb megyéb l épp e vád esik
155 Felséged célzatára. Mindenik
A háborút haszontalan, – ha nem
Vészesnek írja; s a kivítt sikert
Hiú csalétek és maszlag gyanánt
Nézik.

JÓZSEF

Mi sz k keblük! Mi sz k agyuk!
160 k koronájuk szent jogát szünetlen
Pengetve hordják ajkukon, – s mid n
E koronám jogáért Bosznya-, Szerb-
Országban én kardot vonok, s igényt
Formálok épp magyar szent koronám
165 E jogcíméhez: nem tetszik nekik!
Nem esküvének-e meg seim,
Hogy visszafoglalandják a magyar
Korona tartományit? S k szünetlen
Nem sürgetének-é letennem ezt
170 Az esküt? – És ha esküvés ne'k l
Akként teszek, mint sok nem, esküvel:
k zúgolódnak! – Szóval, óh, igen!
Szeretnek k szent koronát, hazát,
Meg s-jogot! – De hogyha áldozat,
175 Pénz, vér kell érte: – nem tetszik nekik!

LASCY

Felség, igaztalan léssz. Csöndesülj!

JÓZSEF

Nem! Visszaírok: hogyha a megyék
Így visszaéltek célzatinkkal, – el-
Oszlatjuk újra. S mint ez évben, úgy
180 Szedünk ujoncot és élelmiszert.
Írd ezt. S azonnal.

(els titkárhoz:)

– Ment-e rendelet,
Amint parancsolám: a hiteles
Helyek megszüntetése, és telek-
Könyvek fel l? Megírtad-é, miképp
185 El dbe adtam, minden érveim'
És célzatom' –?

ELS TITKÁR

Felséges úr, emitt
A teljes ügymenet. De –
JÓZSEF

Mit? Talán

Fönnakadás van ebben is? Hisz ez
 Nem ütközik közjogba! Célszer
 190 Voltát belátja még a gyermek is.
 ELS TITKÁR
 Itt a nemesség fölírása, mit
 Kisbirtokos részr l is számtalan
 Sok írt alá.
 JÓZSEF
 S miért?
 ELS TITKÁR
 Birtokjoguk
 S okmányaik veszélyes bolygatását
 195 Látják a rendeletben.
 JÓZSEF
 Majd utóbb
 Megismerendik s megnyugosznak.
 ELS TITKÁR
 Itt
 Nyolc káptalan s a premontréi rend
 Tiltakozása oly sok százados
 Joguknak érdekében.
 JÓZSEF
 Vártam e
 200 Papoktól és csak meg sem ütközöm.
 Nem is adok rá semmit.
 ELS TITKÁR
 Itt –
 JÓZSEF
 Mi még?
 ELS TITKÁR
 Itt még a hétszemély f törvényszék
 Alázatos fölterjesztése, mely
 Szerint: e fölséges rendelkezést
 205 Jobbnak találták, – a közhangulat
 Miatt – eladdig fölfüggeszteni,
 Míg véleményöket fel le, a
 Felsőg kihallgatandja.
 JÓZSEF
 T lük ezt!
 Mily vakmer ség!
 (*Kaunitz sietve j , kezében írományokkal.*)
 KAUNITZ
 Felsőg, nem szives
 210 Fülekre számított hír, amelyet
 Hozok.
 JÓZSEF
 Mi az?
 KAUNITZ
 Felsőged izgatott –

JÓZSEF

Mint rendesen, nem inkább. Szólj, mi az?

(Guarin j .)

GUARIN

Ah, ah! S megint dologban! Megbocsát

Felséged! Ez tilalmam ellen, – és

215 Önn' drága élte ellen van.

JÓZSEF

Ne bánts,

Ne, jó Guarin. Tudod, hogy engemet

A munka éltet. Tétlenség – halál:

El ttem egy. Szólj, Kaunitz!

GUARIN

Mir l

Van szó? Egy kellemes hír? Azt szabad!

220 Az gyógyszerül lesz a beteg kedélynek.

KAUNITZ

De fájdalom, hogy épp ellenkez .

GUARIN

Pokolba véle. Felséged magát

Mért háborítná azzal?

JÓZSEF

Akarok

Megtudni mindent. Míg császár vagyok:

225 Titkolni t lem semmit sem szabad.

– Miféle iratok? Nem szólsz? – Kaunitz,

Ne ingerelj!

(Kaunitz kérd leg tekint az orvosra.)

GUARIN

(vállat vonít)

Tessék, kegyelmes úr.

KAUNITZ

Felség! Kilenc megyében megtagadva

A hódolat. Tettleg szegülnek ellent,

230 Nyílt lázadással. Elfoglalva már

A megyeházak, – a császári biztos

El zve, – a pecsét kezökben, – és

Tisztújítás megtartva.

JÓZSEF

Jaj! Szivem –

(Melléhez kap, székében ájulva esik hátra.)

GUARIN

Mondtam! – Elájult!

(Körüle sürgöl dnek.)

KAUNITZ *(magában)*

Prófétának, óh,

235 Mért kelle lennem! – – vagy Ausztria!

, !

GUARIN

Magához tér. – Felséges úr,

Mit érez itt – ?
 JÓZSEF
 Mit érezek? – Pokolt!
 Az angyalok bukását! A nemes
 Szándék egéb l félreismerés
 240 Poklába! – Ez is már Belgium
 Útjára lépett. – Kaunitz, van-é egyéb?
 KAUNITZ
 Nincs, – semmi sincs, felséges úr –
 JÓZSEF

Hazudsz

Te most? – De szólj bátran, hisz átesém
 Immár a válság percein. – Mi még?
 KAUNITZ

245 Felség, csak –
 JÓZSEF
 Ejj, téged se láttalak
 Habozni még! Én adjak, a beteg,
 Példát neked! – Szólj!
 KAUNITZ

A magyar urak –

JÓZSEF
 Megint?
 KAUNITZ
 Esengni jöttek.
 JÓZSEF

k? Esengni?

250 Nincs arra szükség, – hisz parancsolás
 Most már a tisztök.
 KAUNITZ

Épp azért jön ily

Népes követség, hogy felségedet
 Atyai szíve gyöngé oldalán
 Bírják reá: ne kényszerítse népét
 A lázadásra, melytől idegen
 255 Még s visszaborzad h szivök; legyen
 Irgalmas és hallgassa meg.
 JÓZSEF

Tehát

Népes követség? Azt mondád?
 KAUNITZ

Igen.

Százötvenen vannak, felséges úr.
 Három, megyénként.
 GUARIN

Azt nem engedem!

260 Ily zaj, ily izgatottság! – Megöl je
 Lehetne.
 JÓZSEF
 Annyian! – Tehát egész

Országom egyaránt – s így érez? Óh,
A Szécsy hullájánál azt hívém: a
Végső magyar! – De látom, a magyar,
265 – Míg egy marad belüle – nem szünik
Jogát keresni rajtam – óh, szívem,
Szívem! Kemény próbán vagy! Isten, ember
Nem várja tőled, hogy még győzni tudj.
– Vagy győzz, de győzd magad' meg! – Menjetek:
270 Mindannyiat most nem fogadhatom,
De küldjete be hármat: meg fogom
Hallgatni úgy.

(Kaunitz el.)

Ti meg vonuljatok
Mind félre; – csak Guarinnal akarok
Beszélni!

(Guarinnal kívül mind a háttérbe vonulnak.)

GUARIN

Felség –

JÓZSEF

Röviden, Guarin.

275 Igéred s fogadd föl: hogy mit kérdezek,
szinte választ adsz reá.

GUARIN

Ha csak

Tudok.

JÓZSEF

Amint tudsz. Esküdjél reá!

GUARIN

Felség –

JÓZSEF

Tehát halld: meddig élhetek?

Nem szólsz? – Egy évig? – Azt sem? A tavaszt

280 Megérem-é? – Guarin, te sírsz? – Nemes
Barátom, értem. Megvan válaszod!
– Annyit se hát? Nem biztos egy napom?

GUARIN

Felség, egy ily roham, mint az iménti –

JÓZSEF

Pedig hasonló vár reám.

GUARIN

(térden)

Ne! Óh,

285 Felséges úr! Ne! – Mért e küzdelem,
Mely célra nem, – csak sírhoz vezet?

JÓZSEF

Igaz! S ha messze már a' sincs: – miért!

Kelj föl, Guarin; te győztél meg: miért!

– Titkár!

(Első titkár elrejt.)

Míg k beszélni fognak, – ah

290 Úgyis tudom, mit! – Addig írd te meg:
 Hogy visszahúzok mindent; – érted-é;
 Mindent! Amit tiz év alatt tevék!
 Csupán a „Türelem –” s jobbágyaik
 Szabad költözése, – e kettő maradjon.

295 – Tán Magyarország s-törvényivel
 Csak összeférhet ennyi emberiség!
 Írd meg: szivem csak jót akart nekik,
 De k nem érzék tiszta célzatim!
 Legyen, miképp akarták. J ni fog,
 300 Mert j ni kell, a boldogabb idő,
 Midőn az ember ember lesz; jogát
 El nem homályosítja a jog gyanánt
 Árult kiváltság! Akkor, mit ma el-
 Dobnak, magok teendik. József akkor

305 Rég porladoz már ősei közt...
 De lelke égből majd lenéz, – mosolyg,
 S megáldja őket! – Áldja mostan is.
 Írd meg. – Te másik!
(Második titkár elrejt.)
 Írd. A koronát

310 Ismét kezökbe tészem. Ezzel is
 Megnyugtatójuk' célzom. Addig is, míg
 Jövőtávasszal, elhatározott
 Szándékom azt fejemre tenni; és
 Királyi esküvel pecsételendem
 Törvényük', – alkotmányukat. Csak írd.
*(Az ajtó kétfelé nyílik. Kaunitz, utána Ghymes gróf két magyar főrúrral belép. Az ajtó
 nyitva marad s a magyar követség nagyszámú tagjait engedő látni.)*
 KAUNITZ

315 Felséges úr. Ghymes gróf –
 JÓZSEF
 Ismerem.
 KAUNITZ
 Lesz a követség szószólója; kinn
 Maradt, – felségedet kimélni vágyván –
 A többi.
 JÓZSEF
 Jól van. Megbocsássatok,
 Beteg vagyok. De hallom; szóljatok.
 GHYMES

320 Felséges úr. Fájdalmasan jövünk,
 Mert gyász s szorongás, ami kényszerít
 Szólnunk. – Az ország annyi bú alatt
 Leverve, most a hosszas háború
 Költségétől sanyarva, szent jogát

325 Folyvást siratva, nélkülözve, – már
 Türelme véghatáraig jutott.
 S bár a királynak szent személye által
 Mély hódolatra készítve, másfelől

Törvényihez törhetlenül hiven:
330 Tíz évi hasztalan próbák után
Esengve kéri, si jog szerint
Bírhatni alkotmánya üdveit.
Ország gy lésén; – nem kételkedünk –
Legtöbbeket felséged oly magos
335 Elméj céljaiból, önszánta szerint
Nemzet s király közegyezésivel
Törvényül alkotand. – Anélkül, óh,
Felség! Az örvény széléhez jutánk,
S szédelgve néz szemünk belé. Csak egy kéz
340 Ránthatja vissza onnan a magyart,
És véle, felség, si trónodat,
Egy kéz: – felséged keze. – Óh, nyújtsd ki azt,
Felséges úr! *(Elhallgat.)*

JÓZSEF

(az els titkárhoz:)

Megírtad?

(Átveszi a kész iratot.)

Óh, saját

Halálitéletem! – Óh, hát ezért
345 Éltem, viraszték, küszködém; – tíz év
Munkája – s egy lehellet fújja el!
Saját lehem! Szerelmem, óh, ezért
Áldoztalak fel? Ilonám az égb l
Látsz-e reám? Nézd, Józsefed magát
350 Áldozza fel, mint téged áldozott, –
Öli meg, amint tégedet megölt!
Mindezt a népei javára. Óh,
Hálátlanok! – Lángolsz szegény szivem?
Mindjárt letépem kötelékedet.

(Aláírja.)

355 Megvan. Jöhetsz, halál.

(Második titkárhoz:)

Készen vagy-é?

(Azt is aláírja, s kezébe fogja mindkett t, – Ghymeshez.)

Itt válaszom. Vidd. Olvassátok el.

A koronát vigyétek. Átadom.

Mondjátok otthon: József szeretett

Végperceig.

GHYMES

(A császár kezét megragadni akarva.)

Felség!

JÓZSEF

Hagyd el, ne bánts!

360 E kézre annyi átkot szórtatok:
Hogy már nem is fér áldásokat reá!
– Mégis, jövel! Fogd e hideg kezét:
A szív meleg volt mindig. Áldva mondok
Végbúcsút magyarimnak. Vidd nekik

365 Megtört szívem szerelmét.
(Ghymes megcsókolja a császár kezét, s indul. – Akkor a császár, mint kinek valami hirtelen jut eszébe, t visszaintí, egyszersmind a többieknek int, kik félrevonulnak.)

Csak jövel,

Add kezedet. Még egy bocsánatot

Kell t led esdenem.

GHYMES

Felséges úr! –

JÓZSEF

Igen. Te voltál, Szécsy Ilona

Atyai szívü bátyja? Tudd meg, én

370 Öltem meg t. Pedig hogy' szeretém!

De jobban nála – százszor jobban, ah –

Ez álmokat. S szívét feláldozám!

A tiszta gyémántot izzó tüzön

Elpárologtatám s árán – e szép, de

375 Tün szívárvány csalképét vevém!

– tiszta volt s meg kelle halnia!

tiszta volt! Ez egy szó nyomta még

A szívemet. Bocsáss meg! – Most nyugodtan

Meghalhatok... Menj!

(Ghymes két társával el. Az ajtó bezárul.)

J jetek! – Guarin,

380 Adj csöppjeidből – Hah, mi lárma?

(Kiáltás künn: Éljen a császár!)

Menj!

Menj! Kérd meg ket, ne gunyoljanak;

(els titkár el)

Hisz meghalok! – Jó Lascy, jer közelebb,

Fogd meg kezem. Mít érzesz? Ujjaim

Kissé meredtek. Nem bírnák talán

385 Megfogni már a kardot. Csak szorítsd,

Bátran szorítsd; nem viszonozza bár

A szorításod? Ím, e kézfogás

H sergemé! Add át áldásomat,

A legnagyobbtól – legkisebbikig!

390 Laudon, – és a közlegény! – Ne sírj,

Jó Lascy! Nem halok meg; én örök

Életre számítok.

GUARIN

Felséged így ki-

Fárasztja mellét.

JÓZSEF

Már úgy sem veszem

Hasznát tovább. – Kaunitz, politikád

395 Most igazolva! Te s anyám, együtt

Egy cél, s nyomon menétek. Csöppre csöpp,

– Így szóltatok, – követ váj. És igaz.

De jöszte csak; sűgjam füledbe, hogy

Politikáddal én még sem cserélek;

400 S bukásomat se bánom, tiszta volt
Lelkem csalástól. Titkos célzatok
Nem éltek abban. Nyíltan estem el
Népeim javáért: újra kezdve, ez voln'
Irányom újra, tán nem oly mohón;
405 Tanácsot értve, tán er szakot
Kerülve, mert az célra nem vezet,
S csak visszatorlást szül... De végre is ez!
Én nem cserélek, most se, senkivel;
Eszméim élnek; – századév, amíg
410 Érvényre jutnak. Megtisztulva, mert
Sokat hibáztam, vétkezém. Talán
Kiengesztelve bennök, amit én
Nem bírtam egyeztetni: nemzetek
S emberiség joga; most ismerem,
415 Hogy mind a kettő szent; s egyoldalú
Volt harcom, ezt amannak szembetéve;
Ezért bukom, nem mert gonosz valék,
Csak mert a jót nem jól akartam. Az,
Mi céljaimnak magva volt: megél
420 S kihajt, gyümölcsét meghozandja még.
Most várni is tudok; van már időm!
Hisz századév: egy Józsefnek mi az!
Ki örök életet kér: a jelen
Azt nem szorítja. – Jaj, szívem, – de mégis,
425 Mégis szorít! – Adj egy csöppet, Guarin! –
Ha meghalok, szeretném, sírkövemre
Írjátok ezt: „Itt nyugszik egy nemes
Szándékú fejdelem, ki céljai
Hajótörését látta, – és együtt
430 Veszett velök.” – Ne sírjátok! Talán
Azt vélték: a költő igazat
Mondott? – „A trónról rettent lelépni
A sírba.” Óh, könny nekem. Mi jó
Lesz ott nyugodni! Ah, Guarin, segíts.
435 Ne! Mért segítnél? Jobb pihenni, – az
Ilona keblén! – Hagyjatok! Megyek. –

(Meghal.)

GUARIN

Meghalt.

KAUNITZ

E szív, mely oly magosra tört,
Megtörve most! – Örök törvény: – igaz,
439 S könyörtelen vagy!

LASCY

(a halott kezére borul)

Édes, jó uram!

(Csoportozás.)

(A függöny legördül.)